

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MIHA ROZMAN

**UBESEDENJE ANKETNIH VPRAŠANJ ZA OCENJEVANJE TEŽAVNOSTI
ANKETE**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MIHA ROZMAN

MENTORICA: IZR. PROF. DR. VALENTINA HLEBEC

**UBESEDENJE ANKETNIH VPRAŠANJ ZA OCENJEVANJE TEŽAVNOSTI
ANKETE**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2007

ZAHVALA

Zahvaljujem se svoji mentorici, izr. prof. dr. Valentini Hlebec, ki mi je s številnimi dragocenimi nasveti pomagala v trenutkih, ko bi marsikdo drug obupal. Brez njene pomoči mi delo ne bi predstavljalo tako izziva kot tudi zadovoljstva ob pisanju.

UBESEDENJE ANKETNIH VPRAŠANJ ZA OCENJEVANJE TEŽAVNOSTI ANKETE

Eden izmed najstarejših in najenostavnejših načinov, kako od posameznika pridobiti informacijo, je, da mu postavimo vprašanje. V kolikor želimo pridobiti iskano informacijo, moramo vprašanje dobro vsebinsko in formalno oblikovati. Naša naloga je preveriti, kako način, s katerim postavimo mnenjsko vprašanje, vpliva na odgovore, ki jih vprašanje pridobi. Ukvarjamo se s semantičnimi spremembami v anketnih vprašanjih in njihovimi posledicami, ki jih imajo za anketirance. Podrobneje preverjamo, kako način, s katerim ubesedimo oziroma uravnotežimo mnenjsko vprašanje, vpliva na odgovore, ki jih bomo pridobili. Cilj je kar se da izboljšati veljavnost tako pridobljenih podatkov. V izhodišču analize je pet hipotez, ki vsaka zase preverja vpliv ubeseditve, uravnoteženja oziroma lestvice. Vse hipoteze preverjamo na sklopu osmih vprašanj za oceno težavnosti ankete. S kvalitativno in kvantitativno analizo ugotovimo, da do vpliva formalnega uravnoteženja na mnenjskih vprašanjih ne bo prihajalo. Nasprotno vpliv ubeseditve ni tako enoličen in ima lahko različen učinek, ki ga ni moč vnaprej predvideti. Vpliv ubeseditve na lestvici pa se bo zelo verjetno manifestiral na pridobljenih odgovorih.

KLJUČNE BESEDE: ubeseditve vprašanj, uravnoteženje vprašanj, unipolarne in bipolarne lestvice.

THE EFFECT OF QUESTION WORDING ON THE ESTIMATION OF DIFFICULTY IN A SURVEY

One of the oldest and most efficient ways of gathering information, is simply by asking someone a question. It is vital, that we are as specific and precise as possible, when formulating a question. Our job is to check, how the way in which we present an attitude question, results in the answers we receive. We deal with semantics in the attitude questions and the consequences this brings to the persons answering a survey. More specifically, we deal with the fact, how different use of tone of wording and question balance, influences the results. Our goal is to improve the validity of such questions as much as possible. In the very origin of our analysis, we present five hypotheses, which individually check the influence of question balance, tone of wording and the scale used. We check these claims through a complex of eight questions, which try to evaluate the difficulty needed for an estimation of a survey. With the help of both qualitative and quantitative analysis we come to the conclusion, that there will be no effect of formal balance on the attitude questions. However, the use of different tone of wording can not be simplified to such extent and what is more, it can not be predicted. On the other side, the use of different scales will very likely result in different results.

KEY WORDS: tone of wording, question balance, unipolar and bipolar scales.

KAZALO

1. UVOD	6
2. KOGNITIVNI PROCESI V OZADJU REŠEVANJA ANKETNEGA VPRAŠANJA.....	8
2.1 RAZUMEVANJE IN INTERPRETACIJA VPRAŠANJA	11
2.1.1 <i>Odprta in zaprta vprašanja</i>	11
2.1.2 <i>Merska lestvica podanih odgovorov</i>	12
2.1.3 <i>Časovni okvir vprašanja</i>	12
2.1.4 <i>Kontekst</i>	12
2.1.5 <i>Izvajalec/naročnik raziskave</i>	13
2.2 PRIKLIC INFORMACIJE.....	13
2.2.1 <i>Avtobiografski spomin</i>	13
2.2.2 <i>Lajšanje priklica</i>	14
2.2.3 <i>Strategija dekompozicije</i>	15
2.2.4 <i>Čas in motivacija</i>	15
2.3 SODBA IN OCENA	15
2.3.1 <i>Sklep na podlagi delnega priklica</i>	16
2.3.2 <i>Sklepanje na podlagi subjektivnih teorij</i>	16
2.3.3 <i>Sklep na podlagi merske lestvice</i>	17
2.4 OBLIKOVANJE KONČNEGA ODGOVORA	18
2.4.1 <i>Učinek vrstnega reda seznama možnih odgovorov</i>	18
2.5 UREJANJE Z RAZLOGI DRUŽBENE ZAŽELENOTI	19
3. SEMANTIČNA RAVEN VPRAŠANJ	20
3.1 URAVNOTEŽENOST VPRAŠANJ	22
3.1.1 <i>Formalno uravnoteženje</i>	22
3.1.2 <i>Uravnoteženje z uporabo konkretnega (proti) argumenta</i>	24
3.2 UBESEDITEV VPRAŠANJ	25
3.2.1 <i>Asimetrija prepovedati/ne dovoliti</i>	28
3.3 HIPOTEZE.....	29
4. METODOLOGIJA.....	32
5. OPIS EKSPERIMENTA	34
5.1 KVALITATIVNI INTERVJU – GLASNO RAZMIŠLJANJE	34
5.2 KVANTITATIVNI EKSPERIMENT – RAZPOLOVLJENI VZOREC.....	35
5.2.1 <i>Sociodemografske značilnosti anketirancev</i>	36
5.2.2 <i>Struktura podskupin</i>	37
6. REZULTATI.....	40
6.1 KVALITATIVNI DEL	40
6.2 EKSPERIMENT O UČINKU UBESEDITVE IN URAVNOTEŽENJA NA ODGOVORE	43
6.2.1 <i>Razlike na osnovi ubeseditve</i>	49
6.2.2 <i>Razlike na osnovi uravnoteženja</i>	52
6.2.3 <i>Razlike na osnovi lestvice</i>	56
6.2.4 <i>Uporaba pojma »težko« in »zahtevno« (Abstraktnost pojma)</i>	60
7. POVZETEK REZULTATOV IN DISKUSIJA.....	63
8. LITERATURA	66
9. PRILOGA.....	68

1. Uvod

Navkljub ponavljajočim se kritikam ankete vztrajno pridobivajo na vplivu in pomenu. Razlog je preprost, združujejo dve ključni razsežnosti: prastaro, a izjemno učinkovito metodo pridobivanja informacij od ljudi, s tem ko postavljamo vprašanja; in na drugi strani moderno verjetnostno vzorčenje, kar omogoča, da relativno majhna skupina anketirancev predstavlja veliko večjo populacijo ljudi (glej Schuman in Presser 1981: 1). Velik tehnični napredek na področju računalništva, vzorčenja in statističnih metod nam je v veliko pomoč, vendar ne predstavlja neposrednega vpliva na kvaliteto pridobljenih informacij. Naša naloga je, da kar se da izboljšamo »medij«, preko katerega komunicirata raziskovalec in anketiranec. Ta medij so anketna vprašanja.

Vprašanja je moč postaviti na mnogo načinov, ki lahko izzovejo mnogo odgovorov. Iz te množice izpostavimo majhno število načinov, v katerih se anketna vprašanja razlikujejo. Na osnovi teh razlik poizkušamo oceniti vpliv (različnega ubesedenja) vprašanja za oceno težavnosti ankete.

Vsekakor pa moramo najprej razumeti proces odgovarjanja na anketno vprašanje. Zato v drugem poglavju predstavljamo idealno tipski model procesa odgovarjanja na anketno vprašanje, kot tudi vse ovire in bližnjice, ki jih anketiranec srečuje in sprejema na poti do končnega odgovora. Razumevanje procesa nam omogoča ugotoviti, če in kje prihaja do razkoraka med zastavljenim konceptom raziskovalca in razumljenim konceptom anketiranca.

Sledi tretje poglavje, v katerem predstavljamo pojem semantične ravni vprašanj, posebno pozornost namenjamo vplivu različne ubeseditve in uravnoteženja anketnih vprašanj. Na osnovi predhodnih raziskav in izbranega sklopa vprašanj izoblikujemo pet hipotez, ki preverjajo vpliv ubeseditve in uravnoteženja anketnih vprašanj. Različna ubeseditve posledično povzroči tudi razlike v lestvici, kar prav tako preverimo.

V četrtem poglavju predstavimo metodi, ki smo jih uporabili v praktičnem delu naloge. Najprej predstavimo kvalitativno metodo glasnega razmišljanja, sledi predstavitev kvantitativne metode razdeljenega vzorca.

Podrobneje uporabo opišemo v petem poglavju, kjer prikažemo, kako in zakaj smo uporabili glasno razmišljanje in razdeljeni vzorec.

Nadaljujemo s predstavitvijo rezultatov v šestem poglavju, kjer na osnovi osmih vprašanj (ki ocenjujejo »težavnost« ankete) nakažemo, katere razlike v vprašanju imajo vpliv na oceno težavnosti anketnih vprašanj. Ti rezultati so osnova zadnjega poglavja, kjer ugotovitve še enkrat povzamemo in razmišljamo, ali je le te moč posplošiti na druga anketna vprašanja. Izpostavimo tudi omejitve, s katerimi smo se srečevali in skušamo svetovati, kako jih zaobiti v podobnih nadaljnjih raziskavah.

2. Kognitivni procesi v ozadju reševanja anketnega vprašanja

V družboslovju raziskovalci uporabljajo številne različne metode za zbiranje podatkov. Verjetno najpogostejša je uporaba anketnega vprašalnika s standardiziranimi vprašanji (Groves in drugi 2004: 201). Vprašanja so vsem anketirancem navadno predstavljena v nespremenljivem vrstnem redu in pogosto tudi z omejenim številom odgovorov. Anketo anketirancu predstavi anketar, večkrat pa so anketiranci pri reševanju prepuščeni tudi sami sebi.

Tradicionalno so vprašalnike oblikovali za tri osnovne načine anketiranja:

- anketa po pošti (angl. *mail survey*),
- telefonska anketa (angl. *telephone survey*),
- terenska anketa (angl. *face-to-face survey*),

(glej Lozar Manfreda 2006: 1).

Med vse bolj popularne načine anketiranja sodijo elektronske oblike anket, kjer se vprašanja preko digitalnega medija prikazujejo bodisi anketarju ali pa kar neposredno anketirancu.

Ne glede na to, ali je anketar vključen ali ne,¹ in je anketa podana na kosu papirja ali v elektronski obliki², brezkompromisno domnevamo, da bo anketiranec pravilno interpretiral vsa vprašanja in podal odgovor, ki ga posamezno vprašanje zahteva.

Poleg zgornje domneve pogosto posvojimo tudi sledeče aksiome:

- Vsi anketiranci razumejo vprašanje na povsem identičen način.
- Vprašanja sprašujejo po informacijah, ki jih imajo anketiranci na voljo in jih lahko posredujejo.
- Ubeseditev vprašanj ponuja vse nujne informacije, ki jih anketiranci potrebujejo, da lahko odgovorijo na način, kot je predvidel raziskovalec.
- Kjerkoli se za branje vprašanj uporablja anketar, velja, da le ta vedno prebere vsa vprašanja dobesedno (glej Collins 2003: 230).

¹ Glede na to, ali je anketar vključen ali ne, ločimo osebno anketiranje in samoanketiranje.

² Če je pri izpolnjevanju vprašalnika vključena računalniška tehnologija, govorimo o računalniško podprtem anketiranju (glej Lozar Manfreda 2006: 2).

Res je, da lahko v raziskavah zbiramo informacije tudi relativno neodvisno od posameznika,³ preko baz podatkov, ki jih vodijo različne inštitucije. Določena vpletenost posameznika kljub temu ostaja, vendar zanj ni fizično ali psihično naporna. Etični kodeksi kljub temu zahtevajo soglasje posameznika pri tovrstnem zbiranju podatkov. Poleg tega morajo raziskovalci zagotoviti tudi popolno anonimnost. Uporaba sekundarnih podatkov se razlikuje od načina zbiranja podatkov, pri katerem posameznik vlaga svoj trud, da poda racionalne odgovore.

Z intuitivno trditvijo, da so podatki, pridobljeni iz sekundarnih virov, zanesljivejši in objektivnejši, se lahko strinjamo samo, ko gre za meritve objektivnih dejstev⁴, ki jih je relativno preprosto opazovati in posledično tudi meriti. Ko je naš interes meriti mnenja, prepričanja in stališča, ki so relativno nevidna zunanjemu opazovalcu, si s sekundarnimi podatki ne moremo ustvariti končne podobe. Za podrobnejši vpogled v posameznikova notranja prepričanja, stališča in vrednote si najlažje pomagamo z anketnim vprašalnikom.

Naš cilj je zagotoviti zanesljivost in veljavnost anketnega vprašalnika, ki bosta vsaj primerljivi s sekundarnim zbiranjem podatkov, kjer so pridobljene informacije neodvisne od subjektivnosti posameznika. Da bi lahko zahteven proces izpeljali, moramo bolje razumeti ozadje, oziroma notranje misli, ki usmerjajo posameznika pri procesu odgovarjanja na anketno vprašanje. Raziskati moramo kognitivne procese, ki se sprožajo, ko posameznik odgovarja na anketno vprašanje⁵.

Vse to so problemi, s katerimi se ukvarja kognitivna psihologija. Ta skuša kar se da zmanjšati mersko napako, ki nastane pri odgovorih različnih subjektov (glej Blair in Preser 1993: 370).

Že od zgodnjih 80. let se psihologi in metodologi trudijo razumeti kognitivne procese, ki spremljajo odgovore na anketna vprašanja. Na podlagi anketirančevega razumevanja jezika, spomina in sodbe⁶ so oblikovali različne modele procesa odgovarjanja na vprašanje in jih testirali v laboratoriju (glej Schwarz in Oyserman 2001: 128).

Vsem modelom odgovarjanja na anketno vprašanje so skupni štirje ključni procesi:

³ In se tako izognemo problemom, ki smo jih navedli zgoraj.

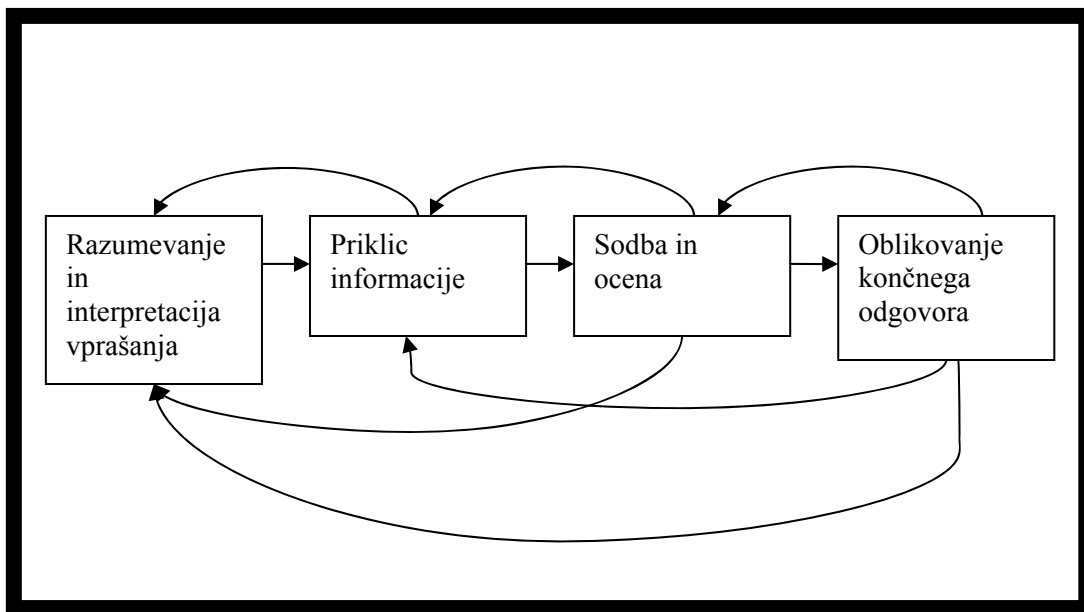
⁴ Npr. število obiskov pri zdravniku, najvišja zabeležena raven holesterola v krvi,...

⁵ V mislih imamo anketna vprašanja, ki merijo bodisi mnenja, prepričanja in stališča, in ne vprašanja, ki merijo dejstva.

⁶ Angl. *language comprehension, memory, judgement*.

- »Razumevanje in interpretacija vprašanja (v katerem anketiranec interpretira vprašanje),
- »Priklic informacije« (anketiranec prikliče potrebne informacije),
- »Sodba in ocena« (združi ali posploši informacijo),
- »Oblikovanje končnega odgovora« (oblikuje in posreduje svoj odgovor)⁷
- (glej Groves in drugi 2004: 203).

Graf 2.1: Preprost model procesa odgovarjanja na anketno vprašanje

Vir: Groves in drugi (2004): *Survey Methodology*. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, INC., Publication.

Graf prikazuje idealno tipski model procesa odgovarjanja na anketno vprašanje. Nekateri avtorji dodajajo peto komponento, »Urejanje zaradi družbene zaželenosti«⁸ (glej Schwarz in Oyserman 2001: 129). V nadaljevanju bomo podrobneje opisali posamezne faze procesa, ki si logično sledijo in se lahko med seboj tudi prepletajo, najprej pa prikažemo zgled poteka procesa.

Da anketiranec lahko določi, o katerem stališču mora poročati, mora najprej razumeti vprašanje. Nato poizkuša priklicati informacijo iz svojega spomina, ki je lahko zgolj del celotne iskane informacije. Pomanjkljiv priklic ga sili v sklepanje kompromisov. S pomočjo ocene in sodbe poišče približek končnemu odgovoru. Dobljeni odgovor nato prilagodi obliki vprašanja, ki jo je vnaprej določil raziskovalec. Schwarz (glej

⁷ Razumevanje (angl. *comprehension of the question*), priklic informacije (angl. *retrieval of information*), sodba in ocena (angl. *judgement and estimation*), oblikovanje končnega odgovora (angl. *reporting an answer*).

⁸ Urejanje zaradi družbene zaželenosti (angl. *editing the answer for reasons of social desirability*).

Schwarz in Oyserman 2001: 130) meni, da sledi še korak, kjer anketiranec »uredi« odgovor tako, da bo le ta čim bolj družbeno sprejemljiv.

2.1 Razumevanje in interpretacija vprašanja

Pri razumevanju anketnega vprašanja je treba doseči, da se anketirančeva interpretacija vprašanja ne razlikuje od raziskovalčeve. Naloga se morda zdi relativno preprosta, a kot je nakazal Belson (glej Belson v Schwarz in Oyserman 2001: 131), lahko tudi pri tako preprostem konceptu, kot je »branje revije«, prihaja do različnih interpretacij. Anketiranci koncept branja razumejo različno, nekateri med njimi na primer kot branje revije od začetka do konca, drugi kot zgolj listanje revije, spet tretji so mnenja, da je dovolj že biti naročen na revijo. Takšna neujemanja med načrtovanim konceptom raziskovalca in dejanskim razumevanjem anketiranca lahko vodijo do podcenjene ali precenjene vrednosti merjenega parametra.

Pri odgovarjanju na vprašanja si anketiranec pomaga z vsemi informaciji, ki so mu na voljo. Do pragmatičnega pomena vprašanja se dokoplje s tem, ko preuči posredne namige in navodila, ki jih ponuja vprašalnik. Posredna navodila se nahajajo v formatu vprašanja (odprta in zaprta vprašanja), v merskih lestvicah, v časovnem okviru vprašanja, kontekstu in nenazadnje celo v naročniku raziskave.

2.1.1 Odprta in zaprta vprašanja

Prvi izmed namigov, ki anketirancu omogoča boljše razumevanje pomena vprašanja, se skriva v obliki podanih odgovorov (angl. *open/closed question formats*).

Na odprto vprašanje, kot je npr: »Kaj ste počeli danes?«, bi anketiranci črpali pragmatični pomen vprašanja iz širšega konteksta. Če bi na anketo odgovarjali ljudje, ki so fizično poškodovani, bi najbrž domnevali, da raziskovalca najverjetneje zanima njihova zmožnost opravljanja vsakdanjih opravil in bi s tem v mislih tvorili odgovore. Ko pa vprašanja vsebujejo vnaprej določen seznam možnih odgovorov, tudi ti služijo kot pomoč pri interpretaciji pomena, ki ga je imel v mislih raziskovalec. Tudi če je v vprašanju podan odgovor »drugo« kot ena izmed možnih alternativ, ga anketiranci le redko izkoristijo. Predpostavljajo, da odgovor ne bi bil uvrščen pod kategorijo »drugo«, če bi to zanimalo raziskovalca.

2.1.2 Merska lestvica podanih odgovorov

Naj vprašanje sprašuje: »Kako pogosto ste bili »resnično razdraženi«⁹ pred kratkim?«. Da bi anketiranec odgovoril na vprašanje, mora razumeti, kaj je mislil raziskovalec s pojmom resnično razdraženi. Za pomoč se lahko obrne na podano mersko lestvico odgovorov (angl. *frequency scales*). Če merska lestvica vsebuje majhne frekvence, anketiranec sklepa, da gre za relativno redke pojave. Redke pojave intuitivno poveže z resnejšimi oblikami razdraženosti. Za milejše oblike razdraženosti predpostavlja, da so pogostejše. Če merska lestvica vsebuje vrednosti, ki so relativno visoke, to posredno napeljuje na manj resne oblike razdraženosti. Tezo so preverili Schwarz, Strack, Muller in Chassein (glej Schwarz in Oyserman 2001: 132) in potrdili, da merske lestvice odgovorov v sebi nosijo pomen.¹⁰ To pomeni, da je treba biti pazljiv, ko se primerja identična vprašanja, ki imajo različne merske lestvice. Tega se raziskovalci včasih premalo zavedajo.

2.1.3 Časovni okvir vprašanja

Tudi časovni okvir (angl. *time reference*) vprašanja je lahko dejavnik, ki v sebi nosi namige za boljše razumevanje vprašanja. Za zgled si zopet pomagajmo z vprašanjem: »Kako pogosto ste se počutili razočarani v lanskem letu ali prejšnjem tednu?«. Če vprašanje povprašuje po lanskem letu, je to relativno dolga doba, kar pomeni, da so v spominu ostala samo resnejša razočaranja. Kadar pa vprašanje povprašuje po razočaranjih v prejšnjem tednu, jih posameznik opredeli kot manj pomembna in jih poveže z milejšimi, a pogostejšimi razočaranji, ki niso resnejše in dolgotrajnejše narave.

2.1.4 Kontekst

Kontekst, v katerem je postavljeno vprašanje, vsebuje latentne namige za lažje razumevanje vprašanja (angl. *context effect*). S pomočjo predhodnih vprašanj in njihove vsebine si anketiranci pomagajo pri razlagi pragmatičnega pomena vprašanja. Izpostavimo naslednji zgled. Naj vprašanje sprašuje, kako pogosto se prepiramo s

⁹ Angl. *really irritated*.

¹⁰ Primerjali so rezultate odgovorov dveh skupin na identično vprašanje, ki pa sta imeli enkrat nizko in drugič visoko lestvico pojavljanja.

starši.¹¹ Izkaže se, da je bila frekvenca preprirov med najstniki mnogo manjša, ko je vprašanje sledilo vprašanju o mladoletniškem prestopništvu. Anketiranci so na podlagi predhodnih vprašanj povzeli, da raziskovalca zanimajo predvsem »resnejše« oblike preprirov s starši. Posledično so poročali o preprirovah v manjšem številu. Končno število obnašanj v konkretnem primeru je bilo podcenjeno (glej Schwarz in Oyserman 2001: 134).

2.1.5 Izvajalec/naročnik raziskave

Raziskovalci pogosto spregledajo dejstvo, da že samo (objavljeno) ime raziskovalca ali naročnika (angl. *research affiliation*) anketirancu ponuja latentne namige,¹² ki anketirancu pomagajo pri razumevanju iskanih obnašanj, ki so v ožjem interesu raziskovalca.

2.2 Priklic informacije

»Priklic je proces iskanja informacije iz dolgoročnega spomina, ki je pomembna za odgovarjanje na zastavljeno vprašanje. Dolgoročni spomin je spomin, ki hrani tako avtobiografske spomine¹³ kot tudi splošno znanje. Ima ogromno kapaciteto in lahko hrani informacije vse življenje« (Groves in drugi 2004: 205). Priklic je torej odvisen od spomina posameznika, dodatnih namigov in strategij lajšanja ter nenazadnje od časa in motivacije posameznika.

2.2.1 Avtobiografski spomin

Pogosto vprašanja sprašujejo anketiranca po frekvenci ali številu določenega obnašanja. Raziskovalci upajo, da bodo posamezniki razumeli vprašanje in da bodo prečesali svoj spomin ter pravilno prešteli število pojavljanj iskanega obnašanja. Takšnega postopka se osebe držijo le, ko gre za dogodke, ki so bodisi globoko zakoreninjeni v spominu, bodisi ko je število takšnih pojavljanj izredno redko.

¹¹ Angl. *fight with parents*.

¹² Če seveda le-tega prepoznajo.

¹³ Avtobiografski spomin (angl. *autobiographical memory*) se nanaša na posameznikovo preteklost. Takšen spomin je konstruktiven, kjer pretekla izkustva vplivajo na to, kaj se spominjamo in kaj lahko prikličemo. Lahko se razlikuje glede na življenjsko obdobje.

Prva ovira anketirancev je dejstvo, da spomin sčasoma blede, četudi gre za pomembne dogodke.¹⁴ Naslednja težka ovira so vprašanja, ki poizvedujejo po obnašanju z visoko frekvenco, torej po dogodkih, ki se pogosto dogajajo. Ljudje si težje zapomnimo podrobnosti znotraj vsakdanjih rutinskih opravkov. Spomini na podobne dogodke se združijo v eno samo splošno celoto. Zato postane priklic posameznih podrobnosti zahteven.

Spomin je urejen kot hierarhična mreža. Vključuje daljša obdobja, v njem so dogodki, ki so povezani s tem obdobjem (kot na primer čas, ki sem ga preživel na fakulteti). Ugnezdeni znotraj daljšega obdobja so dogodki (na nižjem nivoju), ki so povezani s tem obdobjem (sem hodil z dekletom). Sledijo pogosti, posplošeni dogodki (med tem obdobjem sem pogosto zahajal v kino z dekletom), ki jim na zadnji stopnji hierarhije sledijo še specifični ali na nek način neobičajni dogodki (enkrat je dekle v kinu zaspalo).

Hierarhična mreža spomina nam omogoča priklic dogodkov skozi različne poti, ki deluje bodisi od vrha navzdol, ali pa tematsko (angl. *within theme*), kar nam omogoča primerjavo podobnih dogodkov.

Obstaja veliko število obnašanj, ki raziskovalce zanimajo in so zelo težka za priklic. Takšne zagate rešujejo metode, kot so »koledarji zgodovine dogodkov« (angl. *event history calendar*).

2.2.2 Lajšanje priklica

Spomin postaja sčasoma vse bolj nenatančen, kar pomeni, da je vse težje priklicati specifično obnašanje. Priklic je moč izboljšati (angl. *facilitating recall*) s konkretnimi namigi (angl. *clues*) in z omejevanjem časovnega intervala na nedavne dogodke. Datum ni dobra pomoč spominu. Za izboljšanje priklica je najbolje spraševati, kaj se je zgodilo, kje se je zgodilo in kdo je bil vpleten. Omenjeni namigi so najboljša pomoč spominu, ki posamezniku omogoča priklic največje in najbolj točne količine podatkov (glej Wagenaar v Schwarz in Oyserman 2001: 138). Takšna podvprašanja imajo podobno funkcijo kot odgovori v zaprtem tipu vprašanj. To tudi pomeni, da lahko omejujejo priklic določenega obnašanja. Zato je zelo pomembno, da so namigi na eni strani natančni in hkrati ne preveč sugestivni za anketiranca.

¹⁴ Raziskovalci so opazili, da je samo 3% anketirancev napačno poročalo o času bivanja v bolnišnici, ko je bil intervju opravljen 10 tednov po dogodku. Na drugi strani je kar 42% anketirancev napačno poročalo o času bivanja v bolnišnici, ko je bil intervju opravljen v časovnem razmiku enega leta (glej Schwarz in Oyserman 2001: 136).

2.2.3 Strategija dekompozicije

Po teoriji dekompozicije (angl. *decomposition strategies*) lahko kompleksnejši priklic poenostavimo tako, da ga razbijemo na več ločenih nalog. Namesto vprašanja: »Ali pijete alkohol?« lahko zastavimo tri ločena vprašanja, ki vsako zase sprašujejo po pitju vina, piva in alkoholnih likerjev. Metoda dekompozicije bo povečala frekvenco določenega obnašanja, ni pa natančna pri zagotavljanju pravilnosti prejetih podatkov. Na splošno velja, da ljudje dogodke, ki se dogajajo redkeje, prikazujejo kot bolj pogoste. Obratno velja, da dogodke, ki so pogostejši, dojemajo kot manj pogoste, kot dejansko so.¹⁵ Zato je treba biti pazljiv in dekompozicijo uporabljati zgolj v primerih, ko so specifična iskana obnašanja dobro ukoreninjena v spominu.

2.2.4 Čas in motivacija

Priklic lahko izboljšamo tudi s tem, da anketirancu zagotovimo dovolj časa za razmislek in ga spodbudimo, naj se potruzi in poizkusi znova.¹⁶ To lahko storimo že v samem nagovoru.

Vpletenost in zanimanje za raziskovano temo v veliki meri vpliva na priklic. To pa ne pomeni, da imajo anketiranci, ki so subjektivno bolj povezani s preučevano temo, vedno vnaprej pripravljeno stališče (glej Basilli v Haddock in drugi 1999: 775).

2.3 Sodba in ocena

»V procesu sodbe in ocene posameznik združi, kar je priklical« (Groves in drugi 2004: 206). Sodbe lahko delno temeljijo tudi na procesu priklica. Če je bil priklic informacije enostaven, to lahko pomeni, da anketiranec že ima izoblikovano stališče o preučevani temi.¹⁷ V določenih primerih sodba nadomesti pomanjkanje informacij, ki je nastalo pri priklicu. Anketiranec združi podobne¹⁸ priklice in na podlagi ocene poda rezultat. Sodbe za vprašanja o stališčih niso vnaprej pripravljene, da bi zgolj čakale,

¹⁵ Če seštejemo, kolikokrat so anketiranci pili posamezno pijačo (vino, pivo, alkoholne likerje), pridemo do večjega števila, kot če zgolj vprašamo anketirance, kolikokrat so pili alkoholno pijačo. Splošna vprašanja izzovejo podcenjevanje, specifična vprašanja pa se pogosto odražajo v precenjevanju dejanskega števila pojavov (glej Poulton v Schwarz in Oyserman 2001: 139).

¹⁶ Kadar sprva ne zmore priklicati iskane informacije.

¹⁷ Lažji kot je priklic, močnejše je stališče in obratno (glej Haddock in drugi 1999: 774).

¹⁸ Gre za priklice, ki skušajo poiskati isto informacijo in se časovno vrstijo eden za drugim.

da jih posameznik prikliče iz spomina. Za zgled si vzemimo sledeče vprašanje: »Kakšna se vam zdi, da bo gospodarska prihodnost države, v kateri bivate?«

Povprečni anketiranec nima vnaprej pripravljenega odgovora na takšno vprašanje, zato nanj odgovarja kot na katerokoli drugo anketno vprašanje. Poizkuša priklicati relevantne informacije, ki se vežejo na raziskovani pojav. Posamezne delce priklica poizkuša združiti v koherentno celoto in podati odgovor. Predpostavimo, da je nedavno videl ali slišal poročila o nezaposlenosti, inflaciji, bral o stanju na svetovnih trgih. Na podlagi vseh priklicanih informacij bo tvoril sodbo o pričakovani gospodarski prihodnosti države in tako odgovoril na zastavljeno vprašanje.

2.3.1 Sklep na podlagi delnega priklica

Ker je priklic določenih informacij za posameznika lahko težaven, se anketiranci zatekajo k uporabi postopkov za poenostavljanje priklica. To storijo tako, da nalogo razbijejo na več manjših. Običajna praksa je, da anketiranci daljša časovna obdobja razbijejo na več krajših (angl. *decomposition and extrapolation*).

Zopet predpostavimo, da raziskovalca zanima, kolikokrat je anketiranec v preteklem mesecu zaužil alkohol. Anketiranec na vprašanje odgovori tako, da razbije mesec na tipičen teden in razmišlja, da kaj spije ponavadi le za konec tedna. Izjemoma je v prejšnjem tednu imel rojstni dan in je zaužil alkohol tudi med tednom. Na koncu to število pomnoži s številom tednov in pride do iskanega števila. To število poda kot odgovor na vprašanje, kako pogosto pije alkohol.

Obstajajo tudi obnašanja, ki so tako redna, da anketiranec točno pozna njihovo frekvenco ponavljanja. To so razna rutinska opravila, na dnevni ravni npr. umivanje zob, na tedenski npr. udeleževanje maše v cerkvi. V takšnih primerih uporaba delnega priklica ni potrebna. Vedenj, ki bi bila redna in bi hkrati zanimala raziskovalca, je zelo malo.

2.3.2 Sklepanje na podlagi subjektivnih teorij

Ob primanjkljaju konkretnih informacij, potrebnih za odgovor na vprašanje, si anketiranci pomagajo tudi tako, da manjkajoči del priklica iz spomina nadomestijo s splošnim pogledom na svet. Tako lahko pridejo do zadovoljivega odgovora.¹⁹ Takšno obnašanje psihologi opisujejo s terminom subjektivna teorija (angl. *subjective*

¹⁹ Zadovoljivega v smislu, da zadosti lastnim/osebnim načelom.

theories) (glej Schwarz in Oyserman 2001: 143). Subjektivne teorije delimo na teorijo stabilnosti in spremembe ter na teorijo osebnosti.

Teorija stabilnosti in spremembe opisuje, kako posamezniki na podlagi svojega sedanjega obnašanja ocenjujejo svoje preteklo obnašanje. Če ne najdejo nikakršnega utemeljenega suma, da se je njihovo obnašanje spremenilo, uporabijo svoje trenutno obnašanje kot približek svojega preteklega obnašanja. Če verjamejo, da se je njihovo obnašanje spremenilo, popravijo začetni približek sedanjega obnašanja in izračunajo (ocenijo) preteklo obnašanje (glej Ross 1989: 348). Pogosto posamezniki predpostavljajo nerealno visoko mero stabilnosti, kar povzroča podcenjeno stopnjo spremembe v obnašanju, ki se odraža v nepravilnem poročanju.²⁰

Teorijo osebnosti uporabljamo izključno pri ocenjevanju drugih, torej ne gre za avtobiografsko opisovanje. Ko morajo anketiranci poročati o specifičnem obnašanju drugih, podajo oceno na podlagi splošnih prepričanj o tem, kakšna se jim zdi druga oseba. Obnašanje »tuje« osebe je v anketirancu slabo ukoreninjeno v spominu (razen v specifičnih primerih), kar pomeni, da nadomestni poročevalec²¹ ne pozna dejanskega stanja, frekvence določenega obnašanja, zato se velikokrat zanaša na splošna prepričanja o tem, kakšna se mu zdi preučevana oseba. Pogosto se na podlagi splošne ocene zanemari variabilnost obnašanja preučevane osebe, kar pripelje do rezultatov, ki imajo visoko notranjo konsistenco, a hkrati majhno natančnost.

2.3.3 Sklep na podlagi merske lestvice

Velikokrat je spregledano dejstvo, da anketiranec predpostavlja, da je raziskovalec konstruiral smiselno lestvico možnih odgovorov (angl. *frequency scales*). Anketiranci predpostavljajo, da lestvica odraža raziskovalčevo znanje o tematiki in da lestvica s svojimi srednjimi odgovori predstavlja običajno in povprečno vedenje. Predpostavljajo tudi, da ekstremi na lestvici sovpadajo z ekstremnimi vedenji. Lestvica po prepričanju anketirancev v sebi neločljivo nosi sodbe, ki jih posameznik posvoji in odgovori na podlagi le teh (glej Freedman in drugi 2003: 661–663).

²⁰ Ross je na skupini študentov opravil izobraževanje, ki je služilo zgolj kot placebo. Po opravljenem »izobraževanju« so študentje poročali o velikem napredku na tem področju. To pomeni, da bo oseba, ki bo imela razlog misliti, da je prišlo do spremembe obnašanja, spremembo tudi dejansko odkrila (glej Ross 1989: 348). Mnogo ljudi je prepričanih, da so šibkejši, kot so bili pred petimi leti, ker se zavedajo, da so se postarali. Starost ni nujno povezana s fizično močjo. Nekatere karakteristike so vidne kot stalno spreminjajoče se tekom življenjskega cikla.

²¹ »angl. *proxy report*«, kjer anketiranec poroča o obnašanju druge osebe.

Schwarz in Scheuring sta opravila zanimiv eksperiment z merskimi lestvicami. Pokazala sta, da anketiranci poročajo o boljšem zdravstvenem počutju, ko jim lestvica posredno dopoveduje, da je število njihovih simptomov pod povprečjem in obratno o slabšem počutju, ko jim je predstavljena nižja lestvica, na kateri so nad povprečjem po številu bolezenskih simptomov (glej Schwarz in Oyserman 2001: 147). Posamezniki svojo oceno pogosto primerjajo z raziskovalčevo (angl. *comperative judgement*).

2.4 Oblikovanje končnega odgovora

Ko anketiranci prispejo do odgovora v svojih mislih, ga morajo omejiti in prenesti na možne alternative, ki jih je vnaprej določil raziskovalec. Poročanje je vpleteno v proces razumevanja in sodbe, vendar je zaradi konceptualnih razlogov bolje ta proces zaradi obsežnosti ločiti.

2.4.1 Učinek vrstnega reda seznama možnih odgovorov

Ločimo dve vrsti učinkov, ki so povezani z vrstnim redom ponujenih odgovorov (angl. *response order effect*). Če bo bolj verjetno izbran odgovor, ki je na začetnem delu ponujenih odgovorov, govorimo o učinku prvenstva (angl. *primacy effect*) (glej Lončarek 1997: 22). Učinek prvenstva se lahko pojavi, ko so odgovori predstavljeni v vizualni obliki. Pojasnil je več. Eno izmed njih trdi, da se anketiranec v večji meri osredotoča na prve ponujene odgovore, kasneje pa se utruji in ostalim možnim odgovorom nakloni manj pozornosti (glej Duffy 2003).

Druga teorija razlaga, da se priklicane informacije za prve odgovore vmešavajo in otežujejo priklic informacij za kasnejše odgovore.

Naslednja razlaga pojasnjuje, da se anketiranci po nekaj prebranih odgovorih odločijo, da so že poročali dovolj in so manj motivirani za preostale ponujene odgovore. Takšne osebe bi po Krosnickovi teoriji uvrstili med »angl. *low road*« anketirance²² (glej Krosnick v Groves in drugi 2004: 209). Gre torej za »kognitivne lenuhe« (angl. *cognitive misers*), saj na podano vprašanje odgovarjajo po liniji najmanjšega odpora in v trenutku, ko najdejo zadovoljiv odgovor, prekinejo z nadaljnjim trudom, iskanjem optimalnega odgovora. Namesto da bi optimizirali (angl. *optimizing*) svoj priklic in s

²² Glede na to, ali anketiranci skušajo svoj odgovor optimizirati ali pa zgolj poiskati adekvaten približek, ločimo med (angl.) *high road* anketiranci in med (angl.) *low road* anketiranci.

tem odgovor, se rajši zadovoljijo s tistim, kar najlažje priključijo iz spomina (angl. *satisficing*). Takšen približek jim je povsem zadovoljiv.

V primerih, ko anketirancu na glas berejo možne odgovore, se učinek obrne. V takšnih situacijah bo bolj verjetno izbran element, ki je bil prebran med zadnjimi. Ker imajo anketiranci med samim procesom branja zelo mala časa, si skušajo po koncu vprašanja znova ponoviti vse ponujene odgovore. Začnejo z zadnjim odgovorom, ki je sedaj v mislih prvi in napredujejo po lestvici navzgor vse do zadnjega odgovora, ki je bil prebran prvi.

Učinek nedavnosti (angl. *recency effect*), bolj verjetno so izbrani zadnji elementi, je po učinku ravno nasproten učinku prvenstva. Učinka nikoli ne nastopata skupaj. Učinek nedavnosti običajno nastopa v anketah, kjer je seznam možnih odgovorov bran anketirancu in učinek prvenstva v raziskavah, kjer je seznam možnih odgovorov podan v pisni obliki.

2.5 Urejanje z razlogi družbene zaželenosti

Po mnenju Schwarza štirim tipičnim korakom sledi peti korak, ki je najbolj zavesten izmed vseh. V njem anketiranci lahko uredijo odgovor tako, da je kar najbolj družbeno sprejemljiv. Takšno »urejanje« se dogaja predvsem pri bolj »perečih«²³ vprašanjih in še to po večini v terenskih anketah, kjer prihaja do osebnega stika med anketarjem in anketirancem, kar nekaterim anketirancem povzroča določeno mero nelagodja. V primerih, ko je tema preučevanja še posebej obremenjujoča, se mora raziskovalec domisliti ubeseditve vprašanja, iz katere bo razvidno, da ne obsoja (sodi) anketirančevega obnašanja. S problematiko ubeseditve vprašanj se bomo ukvarjali v nadaljevanju.

²³ Vprašanja, ki npr. povprašujejo po pogostosti uporabe alkohola in drog. Lahko so tudi manj legalno obremenjujoča, a imajo zato zelo visoko stopnjo družbene zaželenosti. Takšno vprašanje je npr., koliko (krat) smo prispevali svoj denar rdečemu križu, itd...

3. Semantična raven vprašanj

V nadaljevanju našo pozornost preusmerjamo na tiste vidike lokalnega konteksta²⁴, ki v največji meri vplivajo na (kontekstualno) veljavnost izmerjenih podatkov. Kot trdi Cicourel (glej Cicourel v Uhan 1998: 74), formalne veljavnosti ne moremo zagotoviti, vse dokler ne zagotovimo vsebinske veljavnosti, ki je na nek način edina povezava z realnim svetom.

Da bi zagotovili vsebinsko veljavnost, moramo poskrbeti, da se raziskovalec in anketiranec popolnoma razumeta. Če komunicirata preko anketnih vprašanj, lahko raziskovalec do neke mere z uporabo različne »semantike« v vprašanju vpliva na razumevanje anketiranca.

S pojmom semantike imamo v mislih pomen, ki se izrazi preko jezika ali katerega koli drugega sistema znakov. Semantika se razlikuje od sintakse, ki je študija strukture znakov oziroma jezika (le-ta se bolj osredotoča na obliko in ne na pomen, vsebino). Tesno v povezavi z semantiko je tudi pragmaticizem, ki preučuje praktično uporabo znakov in jezika s strani akterjev v določenih okoliščinah in kontekstih.

Semantična raven vprašanj²⁵ je torej ključni element v zagotavljanju veljavnosti anketnih podatkov. Za boljšo predstavo navajamo sledeči zgled.

»Dva meniha se pogovarjata, ali je greh hkrati kaditi in moliti. Ker sama ne prideta do enotnega zaključka, se vsak posamezno posvetujeta z Bogom. Ko se naslednjič zopet sestaneta, prvi trdi, da mu je Bog zatrdil, da je to greh. Drugi se čudi in vpraša "kolega", kaj je vprašal "nadrejenega". Vprašal sem ga, ali je greh kaditi, medtem ko molim. Drugi smeje odgovori: Nič čudnega, jaz sem ga vprašal, ali je greh moliti, medtem ko kadim« (Sudman in Bradburn 1991: 1).

Kot prikazuje zgornja rahlo banalna zgodba, se lahko že majhna sprememba v ubeseditvi vprašanja odraža v veliki spremembi pomena in posledično tudi odgovora. Semantična raven vprašanj pa je veliko več kot zgolj različna ubeseditve vprašanja. Znanstveniki se s semantično ravnjo vprašanj (angl. *question wording*) ukvarjajo že relativno dolgo. Že v letu 1940 so bili opravljeni številni eksperimenti, ki so merili vpliv uporabe različnega »wordinga« na vprašanja o stališčih. Takšen eksperiment je

²⁴ S pojmom lokalni kontekst imamo v mislih posamezna vprašanja znotraj ankete.

²⁵ Prevod semantična raven vprašanj (angl. *question wording*) smo povzeli po predlogu prevoda iz knjige Prava in neprava mnenja (glej Uhan 1998: 96).

opravil Rugg v letu 1941, kjer je dvema ločenima skupinama postavil formalno enakovredni vprašanji:

»Do you think the United States should allow public speeches against democracy«

in

»Do you think the United States should forbid public speeches against democracy«

Rezultati so bili presenetljivi. Kar 20% več ljudi ni bilo pripravljeno dovoliti (angl. *not allow*) takšnih govorov, kot jih je bilo pripravljeno prepovedati (angl. *forbid*). Kot bomo nakazali v nadaljevanju, gre pri tako imenovani asimetriji ne dovoliti/prepovedati (angl. *forbid/not allow*) za formalno identični vprašanji, ki merita iste koncepte in ki izzoveta identične kognitivne procese.

V 50. letih so asimetrijo dodobra preučili, vendar niso nikoli raziskali njenega ozadja. Prepričanje, da »question wording« obstaja in da je njegov vpliv prisoten zgolj v robnih odstotkih (marginalah), je začasno zaustavilo napredek na tem področju, vse do prihoda dela Schumana in Presserja v 80. letih prejšnjega stoletja (glej Rugg v Schuman in Presser 1981: 3–5).

Njuno delo je ključno prav zaradi sistematičnega pristopa, ki mu žal vsi ne sledijo dosledno. »Question wording« oziroma semantična raven vprašanj obsega širok spekter različnih učinkov, ki so si velikokrat podobni in je nemalokrat nemogoče ločiti posamezen vpliv. Pod omenjenim pojmom preučujeta sledeče vplive:

- vpliv vrstnega reda vprašanj na odgovore,
- vpliv vrstnega reda ponujenih odgovorov,
- vpliv odprtih in zaprtih vprašanj,
- vpliv odgovora ne vem,
- vpliv srednjih vrednosti,
- vpliv znane osebnosti,
- vpliv uravnoveženosti in ubeseditve...

Nemalokrat prihaja do prepletanja različnih vplivov in posledično do večjih naporov raziskovalcev, da ocenijo, za kateri vpliv gre. Natančneje bomo preučili dva izmed vplivov, ki ju bolj podrobno opisujemo v naslednjih podpoglavjih.

3.1 Uravnoveženost vprašanj

»Nobeno mnenjsko vprašanje ne more biti povsem nevtrarno, ker že sam akt poizvedovanja o temi lahko zaostri definicijo le te kot problematične« (Schuman in Presser 1981: 179)

Vsekakor so lahko vprašanja bolj ali manj nevtralna v smislu, kako so le ta postavljena. Privzemimo, da anketna situacija sledi naravni poti pogovora med ljudmi. Tedaj se vprašanje:

»*Are you in favor of the death penalty for persons convicted of murder?*«

formalno (tematika tukaj ne igra vloge) bistveno ne razlikuje od vsakdanjega pogovora. Kljub temu je jasno, da vprašanje poudarja zgolj eno razsežnost (angl. *favor*) in ne navaja eksplicitno možnosti negativnega odgovora. Če je naš namen pridobiti informacijo zgolj o eni dimenziji²⁶, govorimo o unipolarnem vprašanju.²⁷

Če je takšen način izražanja sprejemljiv pri vsakdanjem pogovoru, takšna pristranskost zagotovo ne sodi v anketno vprašanje. Tu so bolj »zaželeni« bipolarna vprašanja, ki v osnovi predpostavljajo dve razsežnosti. Izjema so vprašanja, ki namerno izpostavljajo zgolj eno dimenzijo, ker tako najlaže povečajo stopnjo odgovora.

3.1.1 Formalno uravnoveženje

Najpreprosteje vprašanje uravnovežimo (angl. *question balance*) tako, da eksplicitno in formalno izpostavimo tudi nasprotni pol, s čimer poudarimo legitimnost katerekoli izbrane alternative in si zagotovimo dodatno veljavnost vprašanja. Takšen način uravnoveženja imenujemo formalno uravnoveženje (angl. *formal balance*).

HIPOTEZA 1: *Formalno uravnoveženo vprašanje ne bo spremenilo porazdelitve odgovorov, torej se ne bo razlikovalo od neuravnoveženega vprašanja.*

²⁶ V našem primeru, ali podpiraš smrtno kazen.

²⁷ Zanima nas zgolj en pol in ne tudi nasprotni pol (glej Sudman in Bradburn 1991: 137).

Hipoteza izhaja iz dejstva, da je sprememba²⁸ relativno majhna in zgolj eksplicitno poudarja, kar je že jasno na bolj subtilni ravni. Predpostavljamo, da bo učinek bodisi zelo majhen, če ne celo nič.

Za lažjo predstavo navajamo zgled neuravnoteženega in nato tudi uravnoteženega vprašanja.

»Do you feel a woman should be allowed to have an abortion in the early months of pregnancy if she wants one?«

in

»Do you feel a woman should be allowed to have an abortion in the early months of pregnancy if she wants one, or do you feel this should not be allowed?«

Drugo vprašanje, ki je formalno uravnoteženo (saj eksplicitno navaja oba možna enakovredna pola), v praksi ne prinaša bistvenih sprememb (drugačnih odgovorov), saj so razlike majhne in statistično neznačilne. Lahko povzamemo, da se nakazuje trend, da formalno uravnoteženo vprašanje povečuje odstotek tistih, ki ne dovolijo, da bi ženska opravila splav. To pomeni, da majhen odstotek anketirancev, ki so odgovarjali na uravnoteženo obliko, »usmeri« svoje mnenje v smer »novo« predstavljene razsežnosti. (glej Schuman in Presser 1981: 181).

Pričakujemo, da bo formalno uravnoteženo vprašanje vplivalo zgolj na tisti majhen odstotek ljudi, ki pred tem takšne alternative niso predvideli, oziroma niso predpostavljali, da je enakovredna.

HIPOTEZA 2: Najbolj se bodo odgovori pomaknili v smer dodanega formalnega argumenta pri ljudeh, ki so manj izobraženi in predvsem kognitivno manj sposobni²⁹.

Do identičnih ugotovitev je prišel tudi Schuman (glej Schuman in Presser 1981: 193), ki je trdil, da do sprememb v odgovorih pride, ker manj izobraženi, oziroma kognitivno manj sposobni ljudje, ne uspejo predvideti latentne alternative.

Treba je poudariti, da izobrazba in kognitivna sposobnost nista nujno povezani (Ferligoj in drugi 1995: 66). V našem modelu procesiranja odgovora na vprašanje bo

²⁸ Ko neuravnoteženemu vprašanju dodamo alternativo (nasprotni pol) in ga preoblikujemo v formalno uravnoteženo vprašanje.

²⁹ S pojmom kognitivna sposobnost imamo v mislih zmožnost posameznika po priklicu pravih dražljajev in impulzov, ki vzpodbudijo priklic iskane informacije.

pri takšni skupini ljudi prišlo do napake že v prvem koraku, pri razumevanju (interpretaciji) vprašanja. Referenčni okvir ne bo identičen, kar nadalje pomeni, da bo anketiranec priklical informacije, ki se ne ujemajo povsem s tistim, kar je za okvir postavil raziskovalec.

3.1.2 Uravnoveženje z uporabo konkretnega (proti) argumenta

Problematika referenčnega okvira se še bolj izrazi, ko skušamo vprašanje uravnovežiti s konkretnim protiargumentom. Gre za evolucijo formalnega uravnoveženja. Namesto da bi dodali očitno nasprotno razsežnost,³⁰ izpostavimo povsem nov argument, ki ni zgolj formalni nasprotni pol, saj lahko predstavi predhodno nepredstavljivo razsežnost vprašanja. Problem nastane, ko se je treba odločiti za konkretni argument, kajti pogosto obstaja mnogo različnih, enakovrednih alternativ. Novi argument ima lahko zelo nepredvidljiv vpliv na anketirance, zato ga je nujno predhodno temeljito testirati. Bistven problem vseh piscev vprašanj je zagotoviti enakovrednost izborov argumentov, poleg tega je treba paziti tudi, da imajo vprašanja enak učinek na celotni populaciji. Spodaj navajamo zgled. Uporabili smo enak primer kot pri formalnem uravnoveženju, ki smo ga sedaj uravnovežili s konkretnim protiargumentom.

»Do you feel a woman should be allowed to have an abortion in the early months of pregnancy if she wants one, or do you feel a woman should not be allowed to end the life of an unborn child?«

Novi³¹ argument na prvi pogled prevesi tehtnico v smer zavračanja splava, kar pa se izkaže za napačno sklepanje. Statistično značilne razlike med formalno uravnoveženim vprašanjem in zgornjim vprašanjem ni (Schuman in Presser 1981: 181).

Nasprotno v spodnjem zgledu prihaja do statistično značilnih razlik med formalno uravnoveženim vprašanjem in vprašanjem, ki je uravnoveženo s konkretnim protiargumentom.

³⁰ Kot smo to storili pri formalnem uravnoveženju.

³¹ Konkretni protiargument »prestavi« diskusijo o pravicah žensk v diskusijo o tem, kdo ima pravico dati ali vzeti življenje.

»If there is a union at a particular company or business, do you think that all the workers should be required to be union members, or are you opposed to this?«

in

»If there is a union at a particular company or business, do you think that all the workers should be required to be union members, or should it be left to the individual to decide whether or not he wants to be in the union?«

Razlika je statistično značilna, kar pomeni, da je uravnoteženo vprašanje z alternativnim argumentom prepričalo določen odstotek ljudi (glej Schuman in Presser 1981: 186). Omenjena zgleđa nam torej dokazujeta, da je bolj kot čustveno nabit argument (umoriti nerojenega otroka) učinkovit argument, ki zgolj izpostavi do sedaj še ne predstavlljivo alternativo (posameznikova svoboda in pravice).

Uravnoteženo vprašanje bo spremenilo strukturo odgovorov, ko bo le to izpostavilo novo razsežnost, na katero anketiranci niso pomislili. Argumenti, ki so čustveno preveč nabiti, ne bodo imeli univerzalnega učinka. Nadalje predpostavljamo, da bo svoje mnenje spremenil tisti odstotek anketirancev, ki so manj kognitivno sposobni, manj vpleteni v tematiko in ki posledično niso razmišljali o možnih alternativnih argumentih.

3.2 Ubeseđitev vprašanj

Šele ko se zavedamo dejstva, da vsaka beseda v sebi inherentno nosi pomen, razumemo razsežnost in pomembnost, ki jo ima ubeseđitev (angl. *tone of wording*) na mnenjsko vprašanje.

Kljub temu se mnogo ljudi ne zaveda dejstva, kako pomembna je natančna in dosledna uporaba besed. Enega izmed takšnih spodrseljajev si je v preteklosti privoščil tudi časnik Times. Objavil je povzetke raziskave Harrisa o morebitni podpori anketirancev v primeru civilnih tožb. Anketiranci so ocenjevali, ali je posamezen predlog »zelo sprejemljiv«, »delno sprejemljiv«, »ne preveč sprejemljiv« in »sploh ne sprejemljiv«. Do zapleta je prišlo, ko je omenjeni časnik te pojme povzel in nadomestil z besedami, da anketiranci »podpirajo«, »imajo rajši«, »se strinjajo z« predlaganimi spremembami. Kot je nakazal Krosnick (glej Krosnick 1989: 107–113)

v svoji repliki³² omenjene raziskave, so takšne spremembe v ubeseditvi najmanj sporne. Razlika med pojmom »sprejemljivo« (angl. *acceptable*) in »podpora« (angl. *support*) je v prav vseh primerih statistično značilno različna. Veliko večjemu odstotku ljudi so se predlagani pojmi zdeli sprejemljivi, kot pa so jih bili pripravljene podpirati. Na drugi strani je zanimivo, da se pojem »sem naklonjen« (angl. *favor*), za katerega bi pričakovali, da bo prav tako vzpodbujal drugačne odgovore, statistično ni razlikoval od pojma sprejemljivo (angl. *acceptable*).

Ne trdimo, da so avtorji članka naredili nenamerno napako, morda so želeli z nekaj semantičnimi spremembami vplivati na mnenja bralcev. Ali je to etično sporno ali ne, nas na tem mestu ne zanima. Vsekakor pa zgornji zgled priča o tem, kako pomemben vpliv ima lahko majhna sprememba v ubeseditvi vprašanja na odgovore, ki jih bo vprašanje pridobilo.

Da je različna uporaba besed v mnenjskih vprašanjih pomembna, nakazujejo raziskave kot so GSS (General Social Survey) in druge. Navajamo konkretno raziskavo GSS v letu 1973, ki je merila javno podporo vladni fiskalni politiki. Različna ubeseditve (Smith v Rasinski 1989: 388) vprašanj o problematiki revnih je v veliki meri vplivala na javno podporo. Cilj raziskave je bil preučiti, kako različne ubeseditve pojma »pomoč revnim« vplivajo na podporo državljanov. Meritve so bile opravljene za vsako leto posebej v razponu treh let.³³ Za statistično značilno se je skozi vsa tri leta kazala razlika med dvema različicama vprašalnika, ki sta oba spraševala po podpori revnim. Prvo vprašanje se je glasilo:

«Are we spending too much, too little, or about right amount on Welfare?»

Drugo vprašanje pa zelo podobno:

«Are we spending too much, too little, or about right amount on Assistance to the poor?»

Izkazalo se je, da kar 64,1% ljudi podpira vladna prizadevanja po financiranju pomoči potrebnih (angl. *assistance to the poor*), med tem ko je zgolj 25,2% ljudi izrazilo

³² Krosnick je anketirance razdelil v tri skupine, pri čemer je vsaka izmed njih dobila svojo verzijo vprašalnika (angl. *split ballot*). Prva verzija je spraševala, kako sprejemljiva (angl. *acceptable*) se zdi anketirancem predlagana sprememba, druga je spraševala po podpori (angl. *support*) predlagane spremembe in tretja, ali so naklonjeni (angl. *favor*) določeni spremembi (glej Krosnick 1989: 110–111).

³³ Raziskava je preučevala mnogo tematik, med katerimi na tem mestu izpostavljamo zgolj pomoč revnim.

podporo vladi, da poveča sredstva za državno blaginjo (angl. *welfare*). Ta odstotek je bil konsistenten skozi vsa tri merjenja³⁴ (glej Rasinski 1989: 391).

Do razlik med vprašanji (kot bi nemara pričakovali) ni prihajalo na osnovi izobrazbene strukture anketirancev.

HIPOTEZA 3: Vprašanja, ki so ubesedena abstraktno, bodo imela manjšo podporo kot vprašanja, ki so ubesedena tako, da abstraktne pojme nadomeščajo z vsakomur prepoznavnimi besednimi zvezami.

Trditev se je izkazala na večini primerov v omenjeni raziskavi. Večji odstotek podpore so bili deležni še termini, kot so »angl. *halting rising crime rate*«, proti pojmu »angl. *law enforcement*« in »angl. *dealing with drug addiction*« proti »angl. *drug rehabilitation*« in še bi lahko naštevali (glej Rasinski 1989: 392).

Kot smo že omenili v prejšnjem podpoglavju, je nujno treba preveriti, ali različne ubeseditve merijo isto teoretično spremenljivko (glej Hunter in Miazdyck 2002). Ali se pri anketirancih, ki odgovarjajo na prvo različico vprašanja, sproži(jo) isti »stimulus(i)« kot pri anketirancih, ki odgovarjajo na drugo različico vprašanja? Gre posledično za enakovreden tip priklica? Ko bo anketiranec pri vprašalniku soočen npr. s terminom zaustavljanja rasti kriminala (angl. *halting rising crime rate*), bo to predvidoma razumel kot izrazito pozitiven pojem, ki ga družba visoko ceni. Posledično se bo podpora takšnemu vprašanju povečala.³⁵ Na drugi strani lahko anketiranec ob terminu, kot je npr. uveljavljanje zakona (angl. *law enforcement*), prikliče tako pozitivne kot tudi določene negativne prisposode. Določene besede in besedne zveze imajo v družbi bolj sprejemljiv »zven« kot druge. Čeprav gre formalno gledano za enako tematiko, bodo določeni termini družbeno zaželeni in sprejemljivi, drugi pa bodo prav nasprotno v sebi latentno nosili negativen prizvok (npr. angl. *law enforcement*). Predvidevamo, da velik del slabega prizvoka pogosto izhaja iz nepoznavanja točnega pomena.³⁶

³⁴ Raziskava je potekal v letih 1984, 1985 in 1986.

³⁵ Večina ljudi se trudi delovati v skladu z družbenimi normami in vrednotami, oz. to vsaj tako predstaviti, ker jim to prinaša različne »nagrade« in koristi.

³⁶ Predvidevamo, da se nekateri posamezniki bojijo nepoznanega.

3.2.1 Asimetrija prepovedati/ne dovoliti

Na koncu se moramo ustaviti še pri enem izmed najbolj preučevanih pojavov, ki so povezani z ubeseditvijo vprašanj v literaturi. Gre za tako imenovano asimetrijo prepovedati/ne dovoliti (angl. *forbid/allow asymmetry*).³⁷ Z omenjeno asimetrijo se je prvi začel resneje ukvarjati Rugg (glej Schuman in Presser 1981: 276).

Kot smo že v uvodu nakazali na primeru dveh vprašanj, kjer je anketirance spraševal o tem, ali bi morala Amerika prepovedati oziroma ne dovoliti govore proti demokraciji, je prišlo do bistveno različnih zaključkov.

Ta raziskava je kasneje postala osnova za replike Schumana in Presserja, ki sta ponovila eksperiment enkrat v letu 1974 in dvakrat v letu 1976. Vsakokrat je prišlo do statistično značilnih razlik, pri čemer je bil znatno večji odstotek tistih, ki govorov proti demokraciji niso dovolili, kot pa tistih, ki so govore prepovedali (glej Schuman in Presser 1981: 277). Vprašanje sta nato spreminjala, pri čemer sta ohranila asimetrijo. Ugotovila sta, da bolj kot je tema abstraktna (npr. angl. *showing of x-rated movies*), večji je učinek. Na drugi strani, bolj kot je tematika specifična (npr. angl. *cigarette advertisement*), manjša je razlika, oziroma je sploh ni. Asimetrijo je možno pripisati subtilni povezanosti med specifičnimi besedami in predmetom preučevanja. Poleg tega Schuman in Presser trdita (glej Schuman in Presser 1981: 296), da je najverjetnejša razlaga, da prihaja do razlik prav v konotaciji obeh pojmov. Pojem »prepovedati« (angl. *forbid*) se morda sliši kot bolj trd, obvezujoč, ekstremen in je poleg tega dejanski akt nasprotovanja, »ne dovoliti« (angl. *not allow*) pa pravzaprav ne prepoveduje ničesar, ampak zgolj ne odobrava, nudi podpore in na nek način celo privablja opozicijo.

Za podrobnejšo razlago asimetrije se imamo zahvaliti Hollemanu, ki je v svoji raziskavi dokazal, da sta pojma kongenerična³⁸ (glej Holleman 1999: 225–240). To pomeni, da merita isti teoretični koncept. Napačno bi bilo torej sklepati, da do razlik med odgovori anketirancev prihaja v fazi priklica. Priklic je v obeh primerih identičen. Edino preostalo možno pojasnilo, zakaj prihaja do razlik, je dejstvo, da anketiranci različno obravnavajo lestvico, kar posledično pomeni, da je v fazi oblikovanja in posredovanja odgovora ključ do pojasnjevanja razlik asimetrije. Kot

³⁷ Prepovedati (angl. *forbid*) in ne dovoliti (*not allow*) bi bil smiseln prevod v slovenščino, vendar zaradi večje nazornosti pojma uporabljamo originalen izraz.

³⁸ Dve meritvi ali pojma sta kongenerična, ko merita isti pojem, koncept. Posledično je njuna varianca okoli preučevanega pojma identična (glej Ferligoj in drugi 1995: 18).

pojasnjujeta Krosnick in Schuman (glej Krosnick in Schuman v Holleman 1999: 212), razlika v asimetriji nastane predvsem zato, ker anketiranci različno razumejo pojma. Pojem »angl. *not allowing*« je prepoznan kot manj ekstremen kot pa »angl. *forbidding*«, kar pomeni, da se pojma na lestvici nahajata na različnih izhodiščih. To bomo označili s hipotezo različnih lestvic.

HIPOTEZA 4: Vprašanja, ki uporabljajo bolj ekstremne pojme, bodo imela nižjo podporo kot vprašanja, ki uporabljajo manj ekstremne pojme.

3.3 Hipoteze

V nadaljevanju bomo preverili vpliv različne uravnoteženosti in ubeseditve na konkretnih vprašanjih. Poudarjamo, da ni naš namen »seciranje« posameznih besed znotraj vprašanj. V čim večji meri se bomo skušali osredotočiti na vprašanja kot celoto in iskali razlike in značilnosti znotraj le teh. Predvsem nas bodo zanimale lastnosti, ki imajo širši spekter uporabe. To pomeni, da bo te značilnosti moč posplošiti in uporabiti v različnih vprašanjih.

Nekateri raziskovalci kakršnokoli spremembo v vprašanju obravnavajo kot povsem novo samostojno vprašanje, česar pa Schuman in Presser ne sprejemata (glej Schuman in Presser 1981: 13).

Tudi sami bomo poskušali ugotoviti, katere majhne spremembe bodo doprinesle k spremembam v odgovorih, kot tudi pri katerih posameznikih bo do takšnih sprememb prišlo. Raziskali bomo, ali do največjih razlik prihaja med manj izobraženimi in tistimi, ki imajo manj razpoložljivih informacij o obravnavani tematiki. Preučili bomo tudi, ali do razlik prihaja morda na osnovi spolne in starostne strukture.

Ker je vprašanj, na katerih bi lahko merili vpliv uravnoteženosti in ubeseditve, zelo veliko se bomo omejili na eno vprašanje oziroma sklop vprašanj. Izbrano vprašanje ima osem različnih ubeseditvev oziroma uravnoteženj in je bilo prisotno kot del vprašalnika v raziskavi o stanovanjski problematiki. Vključene so bile sledeče oblike vprašanja:

Vpr1: Nazadnje bi nas zanimalo kako **zahtevna** za odgovarjanje se vam je zdela **anketa** na lestvici od 1 – **sploh ne zahtevna** do 5 – **zelo zahtevna**.

Vpr2: Nazadnje bi nas zanimalo kako **nezahtevna ali zahtevna** za odgovarjanje se vam je zdela **anketa** na lestvici od 1 – **nezahtevna** do 5 – **zelo zahtevna**.

Vpr3: Nazadnje bi nas zanimalo kako **težka** za odgovarjanje se vam je zdela **anketa** na lestvici od 1 – **sploh ne težka** do 5 – **zelo težka**.

Vpr4: Nazadnje bi nas zanimalo kako **lahka ali težka** za odgovarjanje se vam je zdela **anketa** na lestvici od 1 – **zelo lahka** do 5 – **zelo težka**.

Vpr5: Nazadnje bi nas zanimalo kako **zahtevna** za odgovarjanje so se vam zdela **vprašanja (v povprečju)** na lestvici od 1 – **sploh ne zahtevna** do 5 – **zelo zahtevna**.

Vpr6: Nazadnje bi nas zanimalo kako **nezahtevna ali zahtevna** za odgovarjanje so se vam zdela **vprašanja (v povprečju)** na lestvici od 1 – **nezahtevna** do 5 – **zelo zahtevna**.

Vpr7: Nazadnje bi nas zanimalo kako **težka** za odgovarjanje so se vam zdela **vprašanja (v povprečju)** na lestvici od 1 – **sploh ne težka** do 5 – **zelo težka**.

Vpr8: Nazadnje bi nas zanimalo kako **lahka ali težka** za odgovarjanje so se vam zdela **vprašanja (v povprečju)** na lestvici od 1 – **zelo lahka** do 5 – **zelo težka**.

Na izbranem sklopu vprašanj³⁹ bomo uporabili dve metodi, s katerima bomo preverjali, ali se na omenjenih vprašanjih kaže vpliv različne ubeseditve in uravnoteženja. Uporabili bomo kvalitativno in kvantitativno metodo. Za kvalitativno preverjanje smo izbrali metodo glasnega razmišljanja, pri kvantitativni analizi pa metodo razpolovljenega vzorca. Obe metodi in rezultate podrobneje opisujemo v nadaljevanju.

³⁹ Natančnejšo razliko med vprašanji bomo opisali v nadaljevanju.

Predhodno smo že nakazali naše hipoteze, ki pa se niso nanašale na izbrana vprašanja. Glede na izbrana vprašanja in izbrani metodi se naše prvotno teoretične hipoteze sedaj preobrazijo v sledeče:

- HIPOTEZA 1: *Med formalno uravnoveženim vprašanjem (Vpr2, Vpr4, Vpr6 in Vpr8) in formalno neuravnoveženim vprašanjem (Vpr1, Vpr3, Vpr5 in Vpr7) ne bo značilnih razlik.*
- HIPOTEZA 2: *Pri manj izobraženih anketirancih lahko pričakujemo večjo občutljivost na obliko uravnoveženja vprašanja.*
- HIPOTEZA 3: *Vprašanja, ki vključujejo pojem zahtevno, bodo imela višja povprečja kot vprašanja, ki uporabljajo pojem težko.*
- HIPOTEZA 4: *Pričakujemo, da sta pojma »anketa« in »anketna vprašanja v povprečju« enakovredna.*
- HIPOTEZA 5: *Ob uporabi različnih ekstremnih vrednosti pričakujemo drugačno oceno težavnosti ankete.*

Poudariti moramo, da so zgornje hipoteze zgolj izpeljanke teoretičnih hipotez, s tem da so prilagojene vprašanjem, ki smo jih uporabili v eksperimentu. Pri hipotezi 3 omenimo, da smo do dejstva, kateri pojem je bolj abstrakten, prišli preko opravljenih kognitivnih intervjujev, kjer se je izkazalo, da je pojem zahtevno obravnavan kot bolj abstrakten od pojma težko. Hipoteza 4 in 5 preverjata vpliv ubeseditve, prva na vprašanju samem, druga na lestvici. Izhajata iz razmišljanja, da majhna sprememba v ubeseditvi ne bo povzročila spremembe odgovorov. Pojma (»anketa«, »anketna vprašanja v povprečju«) sta po našem prepričanju kongenerična. Nasprotno se bo razlika v lestvici hitreje prikazala, ker različne lestvice povzročijo različna izhodišča, ko anketiranci svoja mnenja prenašajo na vnaprej pripravljene izbor možnih odgovorov.

4. Metodologija

V tem poglavju predstavljamo značilnosti obeh uporabljenih metod.

Začenjamo s kvalitativno metodo glasnega razmišljanja (angl. *think aloud*). Pri glasnem razmišljanju raziskovalec prosi intervjuvanca, naj skuša rešiti določeno nalogo (odgovoriti na vprašanje), a hkrati pazi, da reševanje naloge tudi ubesedi (verbalizira). Anketiranec opiše svoje razmišljanje (kognicijo), ki ga je/bo pripeljala do rešitve naloge, končnega odgovora (glej Ramey in drugi 2006: 3).

Takšen vpogled v posameznikovo razmišljanje omogoča raziskovalcem določiti, na katerem mestu prihaja do razhajanja med načrtovanim in dejanskim razumevanjem anketiranca. Raziskovalcem omogoča razumeti, kako anketiranec komunicira s predmetom raziskave in na kakšne nepredvidljive ovire lahko naleti. Nekateri psihologi⁴⁰ trdijo, da ljudje ne zmoremo poročati o lastnem kognitivnem razmišljanju. Da to ni tako, sta dokazala Ericsson in Simon, kasneje tudi Hurlburt. Avtorja (glej Ericsson in Simon v Zucker in drugi 2004: 3) sta navedla nekaj povsem vsakdanjih primerov, ko ljudje uporabljamo glasno razmišljanje. Eden izmed opisanih primerov je glasno razmišljanje učenca pred tablo, kjer ga budno nadzoruje učiteljica. Ta sproti preverja njegovo zmožnost reševanja naloge in ga po potrebi popravi (angl. *concurrent think alouds*). Z glasnim razmišljanjem se srečujemo dnevno v zelo različnih okoliščinah, kar nam potrjuje, da je protokol glasnega razmišljanja moč uporabiti tudi v situaciji, ko posameznik rešuje anketni vprašalnik. Zavedati se moramo tudi omejitev, ki jih ima ta metoda. Smiselno jo je uporabiti v situaciji, ko ima anketiranec težave z razumevanjem vprašanja in posledično težave s priklicem (glej Conrad in drugi 1999).

Če se anketiranec ne zaveda načina, s katerim odgovarja na določeno vprašanje, ne more ničesar (glasno) poročati. V takšnih situacijah ima metoda dvomljive rezultate. Oglejmo si zgled. Anketiranca v kognitivnem intervjuju vprašamo, ali je kdaj doživel kakršnokoli alergično reakcijo. Predpostavimo, da je anketiranec shranil informacijo, da alergične reakcije ni nikoli imel. Prav zato lahko odgovori na vprašanje, ne da bi »brskal« po spominu za morebitnimi alergičnimi reakcijami⁴¹. Ker ne nadzira procesa

⁴⁰ Nisbett in Wilson trdita, da ljudje ne zmoremo točno poročati o svojih kognitivnih procesih (glej Nisbett in Wilson v Hurlburt in Heavey 2001: 401).

⁴¹ Ne glede na to, ali je bil dejansko premlad, da bi se je spominjal ali pa morda sploh ni vedel, kaj je to alergična reakcija.

priklica, ne more dosti povedati o njem (glej Ericsson in Simon v Conrad in drugi 1999). Nezmožnost poročanja ni nujno povezana z neobstojem specifičnega mentalnega procesa.

Ključno vprašanje, ki si ga moramo zastaviti, je, ali glasno razmišljanje vpliva na kognitivni proces posameznika. Ericsson in Simon (glej Conrad in drugi 1999) trdita, da se glasno razmišljanje kvečjemu izrazi v daljšem potrebnem času, ki ga posameznik porabi, da opravi nalogo, nikakor pa se ne odraža v bistveni spremembi le te.⁴²

V kvantitativnem delu smo uporabili metodo razpolovljenega vzorca (angl. *split ballot*). Pri tej metodi vzorec (naključno) razdelimo med dve ali več skupin in opravimo eksperiment. To je lahko povsem druga anketa ali pa zgolj spremenjena (druga) vprašanja. Cilj je ugotoviti, ali med različicami eksperimenta obstaja kakršnakoli razlika ter ali se razlika morda pojavi med preučevanimi osebami.

⁴² Ob predpostavki, da anketiranec zgolj poroča in ne pojasnjuje svojih odločitev ter da je primarna naloga verbalna. Če primarna naloga vključuje pretvorbo iz vizualnega v kak drug format, se »TA« (angl. think aloud) lahko negativno odraža na primarni nalogi.

5. Opis eksperimenta

5.1 Kvalitativni intervju – Glasno razmišljanje

Najprej smo opravili intervjuje z glasnim razmišljanjem, ki so potekali v mesecu maju in juniju 2006. Skupaj smo izvedli 5 intervjujev na petih različnih osebah. Stare so bile med 22 in 80 let. Spolna struktura je bila prav tako mešana, sodelovale so 3 ženske in 2 moška. Intervjuji so potekali na različnih mestih v okolici Ljubljane, kjer je bil naš edini pogoj, da se intervju opravi v prostoru, kjer je čim manj hrupa in motenj. Pred začetkom smo vsakega anketiranca prosili za soglasje, da se celoten proces posname.⁴³

Intervju se je začel s podrobnim opisom metode glasnega razmišljanja. Pri vsakem izmed anketirancev smo najprej opravili zgled s primeri, ki se niso navezovali na konkretno preučevano tematiko. Služili so zgolj kot pomoč pri razumevanju procesa glasnega razmišljanja. Intervjuvance smo prosili, da nam glasno izračunajo »36 x 24«. Če se je naloga izkazala za prezahtevno, smo jih prosili, da nam preštejejo okna v svojem stanovanju. S tem niso imeli težav. Nekatero je bilo treba občasno spodbujati in usmerjati. Nato je sledil bistveni del intervjuja. Vprašanja, ki smo jih zastavili intervjuvancem, so povpraševala po pomenih, konotacijah in morebitnih razlikah posameznih besed ali besednih zvez. Vse besede in besedne zveze, ki smo jih preverjali, so bile del sklopa anketnih vprašanj, ki smo jih predstavili predhodno (glej poglavje 3.3).

Celoten intervju je bil razdeljen na tri glavne sklope, ki so vsak zase preverjali:

- Pomen (konotacija) in primerjava posameznih pojmov (»lahko«, »sploh ne zahtevno«, »nezahtevno«, »sploh ne težko« in »zelo težko«, »zelo zahtevno«).
- Razlika med ocenjevanjem težavnosti ankete na eni in anketnega vprašalnika v povprečju na drugi strani (ubeseditev).
- Razlika med uravnoveženim in neuravnoveženim vprašanjem (kako lahko in kako lahko ali težko).

⁴³ Prepisi so dostopni v prilogi A.

5.2 Kvantitativni eksperiment – razpolovljeni vzorec

Sledil je kvantitativni eksperiment. V okviru stanovanjske ankete je bilo anketirancem ponujenih osem različic vprašanja, ki je ocenjeval »težavnost« oziroma »zahtevnost⁴⁴« ankete (oz. vprašanj v povprečju), pri čemer je posameznik prejel zgolj eno obliko vprašanja. Pri vseh osmih odvisnih spremenljivkah so anketiranci odgovarjali na ordinalni lestvici. Vsa vprašanja so si bila med seboj podobna, a hkrati unikatno drugačna. Lestvice so se med seboj razlikovale glede na opis ekstremnih vrednosti.⁴⁵ Od tu naprej bomo osem odvisnih spremenljivk označevali s pojmom »Obl«, ki mu bomo dodali zaporedno številko. Na osmih vprašanjih (glej str. 30) smo identificirali razlike na osnovi različne ubeseditve, uravnoteženja in lestvice.

Tabela 5.2.1: Razlike med izbranimi oblikami vprašanja

		LESTVICA	UBESEDITEV	
			Anketa	Vprašanja v povprečju
URAVNOTEŽENJE	DA*	Nezahtevno(1) Zelo zahtevno(5)	Obl2	Obl6
		Zelo lahko(1) Zelo težko(5)	Obl4	Obl8
	NE	Sploh ne zahtevno(1) Zelo zahtevno(5)	Obl1	Obl5
		Sploh ne težko(1) Zelo težko (5)	Obl3	Obl7

*V mislih imamo formalno uravnoteženje.

Preverjali bomo tri ključne razsežnosti, ki med seboj ločijo osem izbranih vprašanj:

- UBESEDITEV
- URAVNOTEŽENJE
- LESTVICA

⁴⁴ Oziroma ne-težavnost in ne-zahtevnost.

⁴⁵ Vse lestvice so bile 5-stopenjske, pri čemer je vrednost 1 predstavljala najbolj »enostavno« in vrednost 5 najbolj »zapleteno« oziroma »kompleksno« razsežnost.

Razsežnosti bomo obdelali sistematično, tako da bomo kar najboljše predstavili izoliran vpliv, ki ga predstavlja posamezna komponenta. S programskim paketom SPSS bomo s frekvenčnimi tabelami, hi–kvadrati, t–testi in analizo variance preverjali, ali prihaja do zgoraj omenjenih razlik. Na koncu bomo preverili še, ali »abstraktnost« pojma, uporabljenega v nagovoru, vpliva na anketirance.

- UPORABA POJMA TEŽKO IN ZAHTEVNO (ABSTRAKTNOST POJMA)

Podatki, na katerih smo izvajali statistične analize, so bili zbrani v okviru Stanovanjske ankete. Anketa je bila izvedena s CATI metodo – računalniško podprto telefonsko anketiranje. Anketiranje je potekalo od 13. 4. 2005 do 27. 5. 2005. Narejenih je bilo 4009 anket. Vzorec je bil narejen na podlagi seznama vseh fiksnih telefonskih števil iz telefonskega imenika. Vzorčni okvir je strukturiran glede na regionalno sestavo po dvanajstih statističnih regijah in glede na izkušnje raziskovalne družbe CATI, kot tudi glede na predvidene stopnje zavračanja v vsaki od statističnih regij.

Zaradi pričakovanega odstopanja realiziranega vzorca od populacijske strukture so podatki v bazi uteženi glede na naslednje spremenljivke:

- število gospodinjstev v posameznih statističnih regijah,
- kombinacija dveh margin: gospodinjstva po številu članov / tipu naselja (mestna – ne mestna naselja),
- stanovanja po številu sob,
- stanovanja po letu zgraditve stavbe.

Utežen vzorec se tako v izbranih kontrolnih spremenljivkah ujema s populacijo slovenskih gospodinjstev – je reprezentativen na ravni populacije slovenskih gospodinjstev (glej Hlebec in Gnidovec 2006: 9–53).

5.2.1 Sociodemografske značilnosti anketirancev

Pri stanovanjski anketi ločimo dva nivoja enot, to sta gospodinjstvo kot celota in anketiranec (oseba, ki se je prepoznala kot član(ica) gospodinjstva, ki je najboljše seznanjena z zadevami, ki zadevajo stanovanje). Reprezentativnost je v realiziranem vzorcu smiselno iskati le na nivoju gospodinjstev, ne pa tudi na nivoju anketiranca, saj se je anketiranec sam izbral v vzorec (pri njegovi izbiri ni verjetnostnega postopka).

Odločitev o samoizbiri anketiranca je temeljila na vsebinskem razlogu – dobiti čim bolj kakovostne podatke o stanovanju.

V anketi je sodelovalo 33,1% moških in 66,9% žensk. Med njimi je bilo 54,9% zaposlenih, 5,7% brezposelnih, 4,8% študentov in 32,2% upokojencev. Izobrazbena struktura anketirancev je naslednja: 15,1% anketirancev ima dokončano osnovno šolo ali manj, 55,9% srednjo šolo in 29% anketirancev višješolsko izobrazbo ali več. Najmlajši anketiranec je imel 14 let, najstarejši 93 let. Povprečna starost je 49 let. Le za primerjavo in ne za ugotavljanje reprezentativnosti vzorca dodajamo podatke o populaciji, kot jih navaja statistični urad RS–Popis 2002. V letu 2002 je bilo med splošno populacijo 51% žensk in 49% moških. Izobrazbena struktura je bila sledeča: v splošni populaciji je 33% ljudi z osnovnošolsko izobrazbo ali manj, 54% s srednješolsko izobrazbo in 13% z višješolsko izobrazbo ali več. Povprečna starost v populaciji je 39,5 let (Vir: Popis 2002. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana).

5.2.2 Struktura podskupin

Celotni vzorec je bil razdeljen na osem podskupin. Anketiranci znotraj posamezne skupine so odgovarjali na identična vprašanja z izjemo (predstavljenega) odvisnega vprašanja, ki se je namensko razlikovalo od skupine do skupine. Da bi čim bolj predstavili vsako izmed podskupin, spodaj navajamo demografsko primerjavo po podskupinah.⁴⁶

Tabela 5.2.2.1: Spolna struktura posamezne podskupine

skupina		1	2	3	4	5	6	7	8
moški	moški	32,50%	33,00%	33,00%	32,50%	36,20%	32,90%	26,60%	32,20%
	popravljen rezidual	0,1	0,3	0,3	0,1	1,5	0,3	-2,4	-0,1
ženska	ženska	67,50%	67,00%	67,00%	67,50%	63,80%	67,10%	73,40%	67,80%
	popravljen rezidual	-0,1	-0,3	-0,3	-0,1	-1,5	-0,3	2,4	0,1

Kot je razvidno iz zgornje tabele, prihaja do značilnih razlik v spolni strukturi zgolj v podskupini 7, za katero velja, da je nadreprezentirana z ženskami (oziroma

⁴⁶ Navajamo demografski pregled predhodno uteženih podskupin.

podprezentirana z moškimi). V celotnem vzorcu je sodelovalo 66,9% žensk in 33,1% moških.

Tabela 5.2.2.2: Izobrazbena struktura posamezne podskupine

skupina	1	2	3	4	5	6	7	8
Dokoncana OŠ ali manj	12,90%	16,50%	15,80%	15,70%	17,60%	16,90%	9,80%	11,10%
Popravljen rezidual	-0,9	1,2	0,8	0,7	1,7	1,4	-2,6	-2,0
Srednja šola	58,70%	55,30%	54,70%	54,20%	59,00%	55,00%	55,80%	55,80%
Popravljen rezidual	1,1	-0,3	-0,6	-0,7	1,1	-0,4	-0,1	-0,1
Višješolska izobrazba ali več	28,40%	28,20%	29,40%	30,10%	23,50%	28,10%	34,40%	33,20%
Popravljen rezidual	-0,5	-0,6	0	0,2	-2,5	-0,6	2,1	1,7

Za vse podskupine velja, da so se v večji meri samoizbirali anketiranci z vsaj višješolsko izobrazbo.

V primerjavi z ostalimi podskupinami najbolj izstopa skupina 7. Ta ima med anketiranci manj nižje izobraženih in več vsaj višješolsko izobraženih. Izstopa tudi skupina 5, za katero velja, da ima manj anketirancev z vsaj višješolsko izobrazbo. Kot zadnja izstopa skupina 8, ki ima manjši odstotek anketirancev z osnovnošolsko izobrazbo.

Tabela 5.2.2.3: Starostna struktura posamezne podskupine in povprečja

Skupina	1	2	3	4	5	6	7	8
x<30 let	11,40%	14,40%	14,00%	11,80%	15,70%	13,70%	15,90%	13,20%
Popravljen rezidual	-1,4	0,4	0,2	-1	1	0	1,3	-0,3
30<x<50	44,30%	41,70%	39,00%	42,40%	42,20%	38,50%	46,90%	39,70%
Popravljen rezidual	1,1	-0,1	-1,1	0,2	0,1	-1,3	2	-0,9
x>50	44,30%	43,90%	46,90%	45,70%	42,20%	47,80%	37,20%	47,00%
Popravljen rezidual	-0,1	-0,2	1	0,5	-0,8	1,3	-2,9	1,1

Skupina	1	2	3	4	5	6	7	8
Povprečje	48,14	47,38	49,13	49,34	47,99	50,19	46,34	49,71
Std. odklon	14,808	14,367	15,957	15,548	15,319	16,353	14,438	16,148
Min	15	15	16	14	14	15	15	14
Max	90	86	83	84	93	87	86	86

Po pregledu starostne strukture posamezne skupine vidimo, da ponovno izstopa skupina 7. Med anketiranci ima manj starejših anketirancev (nad 50 let) in več anketirancev, starih med 30 in 50 let. V povprečju ima najmlajše anketirance.

Ko združimo ugotovitve, se izkaže, da v največji meri izstopa skupina 7, za katero velja, da ima med anketiranci večji odstotek žensk. Poleg tega velja, da je anketirancev, starejših od 50 let, manj kot v drugih skupinah, hkrati pa je več tistih, starih med 30 in 50 let. Velja tudi, da je v skupini več anketirancev z vsaj višješolsko izobrazbo in manj tistih z osnovnošolsko izobrazbo. Za skupino 5 velja, da ima manjši odstotek vsaj višješolsko izobraženih, ravno nasprotno je s skupino 8, ki ima manj anketirancev z osnovnošolsko izobrazbo, kot jih je bilo v drugih skupinah.

6. Rezultati

V nadaljevanju so prikazani rezultati kvalitativnih intervjujev (glasno razmišljanje), čemur sledi kvantitativna analiza (eksperiment o učinku ubeseditve in uravnoteženja na odgovore) in na podlagi teh rezultatov bomo bodisi zavrnili bodisi potrdili naše hipoteze.

6.1 Kvalitativni del

Med opravljanjem kvalitativnih intervjujev smo pri anketirancih želeli preveriti, ali zaznavajo razliko med različno uravnoteženimi kot tudi različno ubesedenimi vprašanji. To smo izpeljali tako, da smo spraševali po pomenih in konotacijah pojmov, ki so bili del sklopa predhodno opisanih 8 anketnih vprašanj in si beležili morebitne razlike ter probleme, ki so jih (glasno) izpostavili anketiranci.

Izkazalo se je, da, ko anketirance soočimo s podobnimi pojmi, zelo težko opredelijo konkretno razliko med njimi. Kljub temu se zavedajo razlike, ker relativno preprosto razvrstijo podobne pojme na lestvici od najmanj do najbolj ekstremnega. Ko smo anketirance vprašali, naj opišejo najprej pojem »zelo zahtevno« in nato »zelo težko«, smo pogosto naleteli na identična opisa. Ko smo jih prosili, naj jih razvrstijo na lestvici, to ni predstavljalo problema.

To so storili na sledeči način:

Anketiranec 3:

»Bi dal zelo težko na prvo mesto, zelo zahtevno pa na drugo mesto. To pomen, ta zelo težko se mi zdi bolj enostaven kot pa zelo zahtevno. Tako v tem vrstnem redu.«

In še enkrat anketiranec 5:

»Tuki bi pa dala na primer zelo zahtevno mi u bistvu več pomen kot pa zelo težko. Ma večjo težo.«

Izkazalo se je tudi, da večina anketirancev pojem zelo zahtevno povezuje bolj z miselnim naporom kot pojem zelo težko.

Anketiranec 2:

»Ja mogoče bolj na psihičen napor kot pa npr. zelo težko.«

Pojem »zelo zahtevno« jim predstavlja znanje, ki bi ga morali posedovati, hkrati pa jim predstavlja velik trud in napor.

Anketiranec 1:

»Zelo zahtevno je pa kaj tazga, kar me pretera. Da ne morem, da se bojiš pridt na vrh ene visoke stene. Se bojim da bom dol padla.«

Torej bolj osebno.

»Zelo težko« ne jemljejo tako osebno.

Anketiranec 5:

»Kako težka je bila anketa, tako kot sem ti prej rekla, tehnično, pač ali je razumljiva, da veš, kako moraš obkrožat, da je bolj na hiter, da ne rabiš razmišljat, kam moraš ti obkrožit, pač da je razumljiva, ne vsebinsko.«

Na drugi strani lestvice se situacija ponovi. Ko smo jih prosili, naj opišejo pojme »sploh ne zahtevno«, »nezahtevno«, »sploh ne težko« in »zelo lahko«, anketiranci niso zmogli opisati razlik med pojmi. Razvrščanje od najbolj preprostega do najmanj preprostega pojma jim ni predstavljal težav. To namiguje na dejstvo, da so pojmi kongenerični. Velja omeniti, da vsi anketiranci niso razvrščali enako.

Ko smo jih prosili, naj opišejo razliko med »sploh ne zahtevno«, »nezahtevno« in »sploh ne težko«.

Anketiranec 4:

»Tut tle ni bistvene razlike, odvisen če ti vse te besede skup daješ, al pa posamezno uporabljaš, sprašuješ.«

In še razvrstitev pojmov:

Anketiranec 3:

»Nezahtevno pa lahko hm. Jest bi reku sploh ne zahtevno je 1, nezahtevno 2 lahko pa 3.«

Potem smo anketirance prosili, naj ocenijo razliko med ocenjevanjem težavnosti ankete na eni in anketnih vprašanj v povprečju na drugi strani.

Ko smo vprašali o težavnosti anketnih vprašanj v povprečju:

Anketiranec 5:

»Pol bi pa razmislila o samem vprašalniku, kakšna je struktura, a so bla dobr zastavljena, al sem razumela, kar hoče on povedat, na tak način.«

Anketiranec 3:

»Ja bi reku zelo zahtevna a ne. Zdaj ne vem, če sem jasno odgovoru, ampak v tistem trenutku, ko bi reku v povprečju a ne, bi pomislil na to, kolk vprašanj je blo res zelo zahtevnih, če bi me vprašu, kako zahtevna je bla anketa, bi reku komplicirana, težka pa tko naprej, če bi pa reku v povprečju, bi pa pomislu. Bolj bi se lotu teh vprašanj a ne.«

Na koncu smo preverjali še razliko med uravnoveženim in neuravnoveženim vprašanjem:

Anketiranec 3:

»Ne vem, če bi kaj dost različn. Mislim, da bi bolj kritično odgovoru pri vprašanju, k je mel samo kako zahtevna. Verjetn bi ocenil kot bolj zahteven. Če bi me pa vprašu, kako zahtevna oziroma nezahtevna je bla anketa, bi pa verjeten pomislu nazaj, če bi reku na lestvici od 1 do 5. Če me vprašaš samo, kako zahtevna, bi recimo v povprečju reku 3. Če bi me vprašu, kako zahtevna oziroma nezahtevna, bi pa reku 2. Zato, ker bi ta drug vprašanje, se prav zahtevno pa nezahtevno, bi zadevo avtomatično v glavi prestavu na eno stopnjo nižji, mislm prestavu. Bi pričakoval bolj kritičen odgovor al pa bi ga dal, če me vprašaš, kako zahtevna je bla anketa.«

In še enkrat Anketiranec 3:

Podoben bi odgovoru. Se mi zdi, da v kolikor imaš ti to alternativo, mi ti ponudiš tud ta odgovor, sej ni bla samo težka, sej je blat tut lahka. Sej niso bla samo težka vprašanja, sej so bla tut lahka. Če mi pa ti daš samo eno alternativo, kako težka so bla vprašanja, kako zahtevna, bom pa avtomatično odgovoru, al pa če mam lestvico od 1 do 5, na 5 bi jih dal al pa na 4. Če mam pa kako lahka in težka, bi pa pomislu,

zraven, ko bi pač naredil obnovo, bi reku no sej so bla zlo težka, sam kakšna so bla pa tut zelo lahka in bi avtomatično dal nižjo oceno.

Naloga se je izkazala za zelo zahtevno pri večini anketirancev. Ker smo preverjali pojme, ki so si podobni, smo dobili manj informacij, kot smo upali. Predvsem je največjo pomanjkljivost predstavljalo dejstvo, da se semantičnih razlik anketiranci slabo zavedajo in jih v praksi dostikrat enačijo. Žal anketiranec ne more poročati o stanjih, katerih se ne zaveda, kar je velika pomanjkljivost metode glasnega razmišljanja. Kljub temu smo lahko izluščili nekaj smernic, ki nam bodo v veliko pomoč v nadaljevanju.

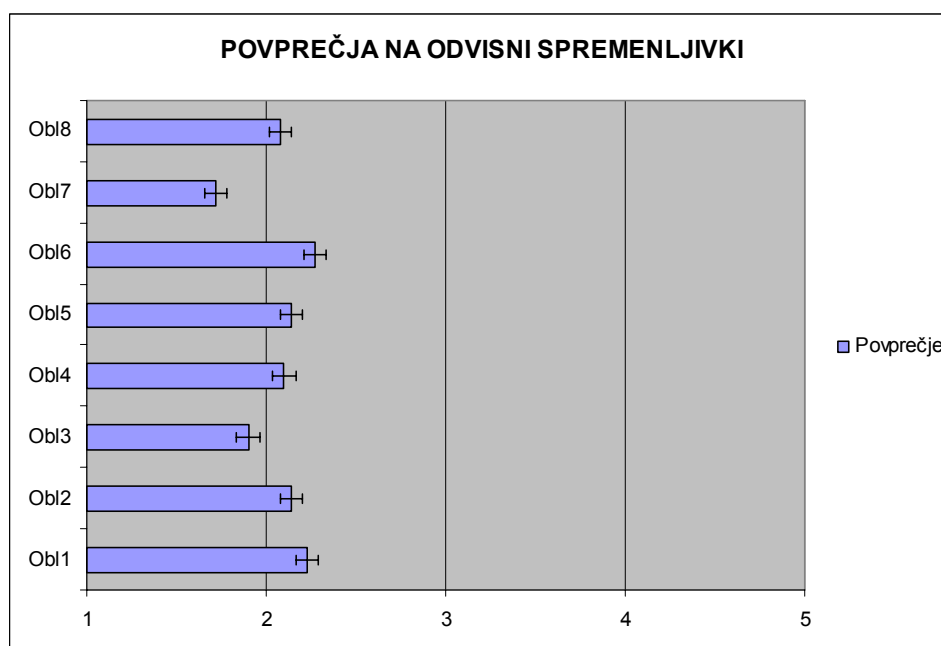
6.2 Eksperiment o učinku ubeseditve in uravnoteženja na odgovore

V nadaljevanju preverjamo, kako oblika vprašanja vpliva na pridobljene odgovore. Začenjamo s prikazom povprečij na vsakem vprašanju (glej Tabela 6.1), čemur sledi preverjanje vpliva demografije na vsako izmed oblik vprašanja. Ločeno v podpoglavjih prikažemo vpliv različne ubeseditve, uravnoteženja, lestvice in uporabe pojma »težko« oziroma »zahtevno« na odgovore.

Tabela 6.2.1: Primerjava povprečij osmih oblik vprašanja

	Odvisna spremenljivka	n	Povprečje	Std. odklon
Obl1	Nazadnje bi nas zanimalo kako zahtevna za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 – sploh ne zahtevna do 5 – zelo zahtevna .	388	2,23	1,215
Obl2	Nazadnje bi nas zanimalo kako nezahtevna ali zahtevna za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 – nezahtevna do 5 – zelo zahtevna .	358	2,14	1,198
Obl3	Nazadnje bi nas zanimalo kako težka za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 – sploh ne težka do 5 – zelo težka .	360	1,90	1,046
Obl4	Nazadnje bi nas zanimalo kako lahka ali težka za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 – zelo lahka do 5 – zelo težka .	305	2,10	1,042
Obl5	Nazadnje bi nas zanimalo kako zahtevna za odgovarjanje so se vam zdela vprašanja (v povprečju) na lestvici od 1 – sploh ne zahtevna do 5 – zelo zahtevna .	307	2,14	1,131
Obl6	Nazadnje bi nas zanimalo kako nezahtevna ali zahtevna za odgovarjanje so se vam zdela vprašanja (v povprečju) na lestvici od 1 – nezahtevna do 5 – zelo zahtevna .	337	2,27	1,262
Obl7	Nazadnje bi nas zanimalo kako težka za odgovarjanje so se vam zdela vprašanja (v povprečju) na lestvici od 1 – sploh ne težka do 5 – zelo težka .	347	1,72	0,954
Obl8	Nazadnje bi nas zanimalo kako lahka ali težka za odgovarjanje so se vam zdela vprašanja (v povprečju) na lestvici od 1 – zelo lahka do 5 – zelo težka .	370	2,08	0,965

Graf 6.2.1: Grafična ponazoritev povprečja in 95% intervala zaupanja osmih oblik vprašanja

Kot prikazujeta zgornja tabela in graf, ima najvišje povprečje vprašanje Obl6⁴⁷. Ta oblika vprašanja ima tudi največjo razpršenost odgovorov okoli povprečja. Na drugem mestu po »težavnosti« sledi vprašanje Obl1⁴⁸.

Najnižje povprečje ima vprašanje Obl7⁴⁹, ki ima tudi najmanjši standardni odklon. Nizko povprečje je morda posledica dejstva, da ima skupina med anketiranci večji odstotek žensk, kot tudi večji odstotek starih med 30 in 50 let. Poleg tega ima skupina višji odstotek anketirancev z vsaj višješolsko izobrazbo. V nadaljevanju bomo preverili, ali so to razlogi, ki vplivajo na nizko povprečje.

Drugo najbolj »enostavno« je bilo vprašanje Obl3⁵⁰. Intervali zaupanja prikazujejo, da v nobeni izmed osmih oblik vprašanja ne prihaja do bistvenih odstopanj od povprečja. Najprej se bomo prepričali, ali med različicami odvisne spremenljivke prihaja do razlik na osnovi demografije (spol, starost, izobrazba), kar nam bo v pomoč pri spoznavanju posamezne odvisne spremenljivke.

Tabela 6.2.2: Vpliv spola na posamezno obliko vprašanja

Obl. Vpr.	M	Ž	F	značilnost
Obl1	2,41	2,14	6,728	0,010**
Obl2	2,22	2,10	0,145	0,703
Obl3	1,96	1,86	0,117	0,732
Obl4	2,06	2,13	15,591	0,000**
Obl5	2,3	2,05	5,716	0,017**
Obl6	2,22	2,29	4,441	0,036**
Obl7	1,77	1,70	0,112	0,738
Obl8	2,10	2,07	0	0,995

** razlika je značilna pri stopnji tveganja <0,05

Statistično značilne razlike med spoloma se pojavijo pri vprašanju Obl1, Obl4, Obl5 in Obl6. Povprečja so enkrat višja pri moških, drugič pri ženskah, kar pomeni, da ni mogoče posploševati vpliva zgolj na spol. V ozadju se torej skriva drug razlog, morda

⁴⁷ Nazadnje bi nas zanimalo kako nezahtevna ali zahtevna za odgovarjanje so se vam zdela vprašanja (v povprečju) na lestvici od 1 – nezahtevna do 5 – zelo zahtevna.

⁴⁸ Nazadnje bi nas zanimalo kako zahtevna za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 – sploh ne zahtevna do 5 – zelo zahtevna.

⁴⁹ Nazadnje bi nas zanimalo kako težka za odgovarjanje so se vam zdela vprašanja (v povprečju) na lestvici od 1 – sploh ne težka do 5 – zelo težka.

⁵⁰ Nazadnje bi nas zanimalo kako težka za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 – sploh ne težka do 5 – zelo težka.

je to različna starost ali izobrazba moških in žensk, morda pa ima samo vprašanje različen vpliv na moške in ženske.

Tabela 6.2.3: Vpliv izobrazbe na posamezno obliko vprašanja

Obl. Vpr.	(I) rekodirana izob.	(I) povp.	(J) neodvisna sprem.	(I-J) razlika povp.	Znač.
Obl1	OŠ ali manj	2,60	Srednja šola	0,37	0,16
			Višja šola ali več	0,57	0,02**
	Srednja šola	2,24	OŠ ali manj	-0,37	0,16
			Višja šola ali več	0,20	0,46
	Višja šola ali več	2,04	OŠ ali manj	-0,57	0,02**
			Srednja šola	-0,20	0,46
Obl2	OŠ ali manj	2,29	Srednja šola	0,15	1,00
			Višja šola ali več	0,25	0,64
	Srednja šola	2,14	OŠ ali manj	-0,15	1,00
			Višja šola ali več	0,10	1,00
	Višja šola ali več	2,04	OŠ ali manj	-0,25	0,64
			Srednja šola	-0,10	1,00
Obl3	OŠ ali manj	2,12	Srednja šola	0,20	0,61
			Višja šola ali več	0,40	0,05**
	Srednja šola	1,93	OŠ ali manj	-0,20	0,61
			Višja šola ali več	0,21	0,31
	Višja šola ali več	1,72	OŠ ali manj	-0,40	0,05**
			Srednja šola	-0,21	0,31
Obl4	OŠ ali manj	2,38	Srednja šola	0,32	0,18
			Višja šola ali več	0,33	0,22
	Srednja šola	2,06	OŠ ali manj	-0,32	0,18
			Višja šola ali več	0,01	1,00
	Višja šola ali več	2,05	OŠ ali manj	-0,33	0,22
			Srednja šola	-0,01	1,00
Obl5	OŠ ali manj	2,63	Srednja šola	0,62	0,00**
			Višja šola ali več	0,52	0,03**
	Srednja šola	2,00	OŠ ali manj	-0,62	0,00**
			Višja šola ali več	-0,11	1,00
	Višja šola ali več	2,11	OŠ ali manj	-0,52	0,03**
			Srednja šola	0,11	1,00
Obl6	OŠ ali manj	2,93	Srednja šola	0,65	0,00**
			Višja šola ali več	1,09	0,00**
	Srednja šola	2,28	OŠ ali manj	-0,65	0,00**
			Višja šola ali več	0,44	0,01**
	Višja šola ali več	1,84	OŠ ali manj	-1,09	0,00**
			Srednja šola	-0,44	0,01**
Obl7	OŠ ali manj	2,03	Srednja šola	0,34	0,15
			Višja šola ali več	0,35	0,18
	Srednja šola	1,69	OŠ ali manj	-0,34	0,15
			Višja šola ali več	0,00	1,00

	Višja šola ali več	1,69	OŠ ali manj	-0,35	0,18
			Srednja šola	0,00	1,00
Obl8	OŠ ali manj	2,32	Srednja šola	0,15	1,00
			Višja šola ali več	0,46	0,02**
	Srednja šola	2,16	OŠ ali manj	-0,15	1,00
			Višja šola ali več	0,31	0,02**
	Višješolska izob. ali več	1,86	OŠ ali manj	-0,46	0,02**
			Srednja šola	-0,31	0,02**

** razlika je značilna pri stopnji tveganja $<0,05$

Statistično značilne razlike se kažejo na vprašanju Obl1, Obl3, Obl5, Obl6 in Obl8. Pri vsaki izmed statistično značilnih razlik lahko trdimo, da imajo anketiranci z nižjo izobrazbo višja povprečja kot pa anketiranci z višjo izobrazbo. Intuitivno smo predpostavljali, da bodo anketiranci z nižjo izobrazbo imeli več težav z reševanjem ankete in posledično tudi višja povprečja. ⁵¹

Tabela 6.2.4: Vpliv starosti na posamezno obliko vprašanja

Obl. Vpr	(I) Rekodirana starost	(I)povp.	(J) Rekodirana starost	(I-J) razlika povp.	Znač.
Obl1	X < 30	1,79	30 < X < 50	-0,48	0,06
			X > 50	-0,49	0,05**
	30 < X < 50	2,27	X < 30	0,48	0,06
			X > 50	-0,01	1,00
	X > 50	2,28	X < 30	0,49	0,05
			30 < X < 50	0,01	1,00
Obl2	X < 30	1,77	30 < X < 50	-0,35	0,21
			X > 50	-0,52	0,02**
	30 < X < 50	2,12	X < 30	0,35	0,21
			X > 50	-0,17	0,65
	X > 50	2,29	X < 30	0,52	0,02**
			30 < X < 50	0,17	0,65
Obl3	X < 30	1,88	30 < X < 50	0,03	1,00
			X > 50	-0,08	1,00
	30 < X < 50	1,85	X < 30	-0,03	1,00
			X > 50	-0,11	1,00
	X > 50	1,96	X < 30	0,08	1,00

⁵¹ Z izjemo vprašanja Obl5, kjer je (neznačilno) povprečje pri srednješolsko izobraženih anketirancih nižje od vsaj višješolsko izobraženih. To je posledica dejstva, da je v skupini 5, ki je odgovarjala na vprašanje Obl5, manj (malo) anketirancev z vsaj višješolsko izobrazbo.

			30 < X < 50	0,11	1,00
Obl4	X < 30	2,02	30 < X < 50	-0,07	1,00
			X > 50	-0,12	1,00
	30 < X < 50	2,09	X < 30	0,07	1,00
			X > 50	-0,05	1,00
	X > 50	2,14	X < 30	0,12	1,00
			30 < X < 50	0,05	1,00
Obl5	X < 30	1,72	30 < X < 50	-0,45	0,05**
			X > 50	-0,56	0,01**
	30 < X < 50	2,17	X < 30	0,45	0,05**
			X > 50	-0,11	1,00
	X > 50	2,28	X < 30	0,56	0,01**
			30 < X < 50	0,11	1,00
Obl6	X < 30	1,72	30 < X < 50	-0,48	0,07
			X > 50	-0,75	0,00**
	30 < X < 50	2,20	X < 30	0,48	0,07
			X > 50	-0,27	0,21
	X > 50	2,47	X < 30	0,75	0,00**
			30 < X < 50	0,27	0,21
Obl7	X < 30	1,59	30 < X < 50	-0,12	1,00
			X > 50	-0,24	0,39
	30 < X < 50	1,71	X < 30	0,12	1,00
			X > 50	-0,12	0,94
	X > 50	1,83	X < 30	0,24	0,39
			30 < X < 50	0,12	0,94
Obl8	X < 30	1,68	30 < X < 50	-0,51	0,00**
			X > 50	-0,41	0,02**
	30 < X < 50	2,19	X < 30	0,51	0,00**
			X > 50	0,09	1,00
	X > 50	2,10	X < 30	0,41	0,02**
			30 < X < 50	-0,09	1,00

** razlika je značilna pri stopnji tveganja <0,05

Statistično značilne razlike se izkažejo na vprašanju Obl1, Obl2, Obl5, Obl6 in Obl8. Izkaže se, da so povprečja višja pri starejših anketirancih, torej se je starejšim anketirancem anketa (oziroma vprašanja v povprečju) zdela težja, bolj zahtevna, kar

smo tudi predpostavili.⁵² Prikazali smo razlike znotraj posameznega vprašanja, sledi natančen opis razlik med različnimi oblikami vprašanja.

6.2.1 Razlike na osnovi ubeseditve

Prva izmed razlik med vprašanji, ki jo bomo podrobneje pregledali, je ubeseditvev. Obstajata dve različni ubeseditvi na omenjenih osmih vprašanjih. Prvi sklop vprašanj meri zahtevnost oziroma težavnost ankete (Obl1, Obl2, Obl3, Obl4). Drugi sklop meri zahtevnost oziroma težavnost vprašanj v povprečju (Obl5, Obl6, Obl7, Obl8). Najprej bomo preverili, ali med obema sklopoma prihaja do statistično značilnih razlik, nato pa bomo podrobneje pregledali morebitne razlike na posameznih parih. Na koncu bomo preverili še vpliv demografskih spremenljivk na razlike v ubeseditvi.

Da lahko preverimo, ali prihaja do razlik med dvema različno ubesedenima sklopoma, ustvarimo novo nominalno spremenljivko (poimenovali jo bomo »ubeseditvev«). Nova spremenljivka vsako izmed osmih različnih oblik vprašanja razvrsti bodisi v prvi sklop (Obl1 – Obl4), poimenovan “anketa”, bodisi v drugi sklop (Obl5 – Obl8), poimenovan “vprašanja”. V prvem sklopu se nahajajo vprašanja, ki od anketiranca zahtevajo, da oceni težavnost oziroma zahtevnost ankete. V drugem sklopu so vprašanja, ki anketiranca naprošajo, da oceni težavnost oziroma zahtevnost (anketnih) vprašanj v povprečju.

Tabela 6.2.1.1: Povprečje dveh različnih sklopov ubeseditvev

Obl1 – 4 in Obl5 – 8		
	Sklop »anketa«	Sklop »vprašanja«
Povp.	2,09	2,05
Std. odklon	1,14	1,10
F	4,543	
Znač.	0,28	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

Iz zelo majhne razlike v povprečjih domnevamo, da do statistično značilnih razlik med dvema različno ubesedenima sklopoma ne bo prihajalo. To domnevo smo potrdili s t–testom, kar je razvidno v zgornji tabeli (glej Tabela 6.6).⁵³

⁵² Izjema sta vprašanja Obl3 in Obl8, pri katerih gre za majhno (nepričakovano) in neznačilno razliko.

⁵³ V prilogi B natančneje prikazujemo, pri kateri vrednosti prihaja do razlik.

Da bi se še dodatno prepričali, da razlik med različno ubesedenimi vprašanji ni, smo izvedli podrobnejšo primerjavo parov, med katerimi je edina razlika ravno v ubeseditvi, torej v ocenjevanju ankete na eni in ocenjevanju vprašanj v povprečju na drugi strani.

Tabela 6.2.1.2: Povprečje na parih različnih ubeseditev

	anketa/vprašanja		anketa/vprašanja		anketa/vprašanja		anketa/vprašanja	
Oblika vpr.	Obl1	Obl5	Obl2	Obl6	Obl3	Obl7	Obl4	Obl8
Povp.	2,23	2,14	2,14	2,27	1,90	1,72	2,10	2,08
Std. odklon	1,21	1,13	1,20	1,26	1,05	0,95	1,04	0,97
F	2,775		1,704		3,115		3,049	
Znač.	0,34		0,17		0,02**		0,73	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

Ker so lestvice med pari identične in je razlika zgolj v ubeseditvi, torej ocenjevanju ankete na eni in ocenjevanju vprašanj (v povprečju) na drugi strani, smo mnenja, da do »majhnih« in pogosto neznačilnih razlik prihaja v fazi priklica⁵⁴. Ko anketiranca prosimo, naj poda oceno težavnosti ankete, poda oceno, ki si jo je ustvaril tekom ankete. Anketiranec poda »grobno« sliko. Če pa ga povprašujemo po vprašanjih v povprečju, zanj to predstavlja dejansko novo spodbudo, da vprašanja temeljito pretehta in se odloči. Gre torej za pomoč pri priklicu,⁵⁵ kjer anketiranca dodatno (nezavedno) motiviramo, da vsa vprašanja še enkrat pretehta in na podlagi posameznih vprašanj poda oceno težavnosti oziroma zahtevnosti. Teorija dekompozicije pojasnjuje, da anketiranci dogodke, ki so pogostejši, dojemajo kot manj pogoste in dogodke, ki se dogajajo redkeje, prikazujejo kot pogostejše. Očitno so tokrat anketiranci⁵⁶ bodisi precenili število »lažjih« vprašanj bodisi podcenili število »težjih« vprašanj. Posledično so povprečja nižja na treh izmed štirih parov. Omenili smo tudi, da se dekompozicijo uporabljati zgolj v primerih, ko je iskano obnašanje dobro ukoreninjeno v spominu, kar je morda namig, zakaj je v našem primeru prišlo do nekonsistentnosti.⁵⁷ Zgornjo teorijo podpirajo tudi opravljeni kognitivni intervjuji, kjer smo med drugim izvedeli, da se v primeru, ko mora anketiranec oceniti težavnost anketnih vprašanj v povprečju, dodatno potruji in vsako

⁵⁴ Glej model odgovarjanja na anketo (Graf 2.1).

⁵⁵ Sklep na podlagi delnega priklica (poglavje 2.3.1), glej tudi strategija dekompozicije 2.2.3.

⁵⁶ Govorimo o anketirancih, ki so ocenjevali »težavnost« (anketnih) vprašanj v povprečju.

⁵⁷ V mislih imamo par Obl2, Obl6.

posamezno vprašanje še enkrat premisli in oceni. Na drugi strani ne moremo mimo dejstva, da našo teorijo statistično podpira zgolj par odgovorov Obl3⁵⁸ in Obl7⁵⁹. Gre tu morda zgolj za naključje? Da bi se lažje prepričali, smo statistično značilno razliko še dodatno raziskali. To smo storili tako, da smo preverili, pri kateri vrednosti(h) prihaja do razlik med različnima ubeseditvama, kar se posledično odraža v različnih povprečjih.

Tabela 6.2.1.3: Razlike med paroma vprašanj Obl3 in Obl7

Oblika vprašanja		Odgovori					Skupaj
		1	2	3	4	5	
Obl3	Strukturni odstotki %	49,00%	21,60%	21,30%	6,40%	1,70%	100,00%
	Popravljen Rezidual	-2,0	0	1,4	1,4	0,9	
Obl7	Strukturni odstotki %	56,40%	21,70%	17,10%	4,00%	0,90%	100,00%
	Popravljen Rezidual	2,0	0	-1,4	-1,4	-0,9	

Če smo se še ravnokar spraševali, ali je razlika nastala zaradi podcenitve »težjih« vprašanj ali pa precenitve »lažjih«, sedaj trdimo, da je do razlik prišlo⁶⁰, ker so anketiranci, ki so odgovarjali na odgovor Obl7, precenili lažja vprašanja. To je relativno preprosto pojasniti, saj smo predhodno nakazali, da se v skupini Obl7 nahaja večje število žensk, anketirancev starih med 30 in 50 let, kot tudi tistih z vsaj višješolsko izobrazbo. Absolutno gledano so bili ti v večji meri mnenja, da so vprašanja v povprečju sploh ne težka. To med drugim pomeni, da razliko pri edinem statistično značilnem paru v veliki meri lahko pripišemo podvzorcju in ne toliko dejanski razliki med dvema različno ubesedenima oblikama vprašanja. Očitno se torej razlika pri odgovoru 1 (pri vprašanju Obl7) prenese tudi na značilno razliko v povprečjih. Druge celice se ne izkažejo za značilne. Povezave med dvema oblikama vprašanja in izbranimi odgovori na vprašanji ni ($\chi^2=6,186$ in značilnost=0,186).

Razlike smo preverili tudi na drugih parih, vendar razlike niso statistično značilne.

⁵⁸ Nazadnje bi nas zanimalo kako težka za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 – sploh ne težka do 5 – zelo težka.

⁵⁹ Nazadnje bi nas zanimalo kako težka za odgovarjanje so se vam zdela vprašanja (v povprečju) na lestvici od 1 – sploh ne težka do 5 – zelo težka.

⁶⁰ Razlike so statistično značilne, če je vrednost popravljenega reziduala večja od 2 std. odklonov.

Na koncu bi radi podali še naše lastno mnenje, ki seveda izvira iz pridobljenih podatkov. Vsekakor se nakazuje, da so anketiranci ocenjevanje ankete ocenili z višjim povprečjem, kljub temu, da je edina statistično značilna razlika po vsej verjetnosti rezultat specifične podskupine in ne same ubeseditve. Na drugi strani nas »izjema« v obliki para vprašanj Obl2 in Obl6 ne sme pretirano zavesti – iz preprostega razloga. Močnih razlik v naših dveh različnih ubeseditvah ni, kar pomeni, da se prav lahko zgodi, kar se je zgodilo v omenjenem paru⁶¹. Med vsemi oblikami vprašanja predstavlja skupina Obl6 kar 31,25% vseh anketirancev, ki so izbrali odgovor 5, torej tistih, ki so se jim zdela vprašanja v povprečju oziroma anketa zelo zahtevna. Ta oblika vprašanja (podskupina 6) ima tudi največje povprečje med vsemi oblikami (podskupinami). Kot vidimo, ima tudi največji standardni odklon. Zanimivo je, da se je znotraj te skupine kar 5,92% anketirancev⁶² odločilo, da so vprašanja v povprečju zelo zahtevna (izbrali so vrednost 5), kar je zopet najvišji odstotek izmed vseh podskupin. Zakaj so se tako odločili? Preverili smo vzorce in nobena izmed oblik (Obl2 in Obl6) nikakor ne izstopa, sodeč po demografskih merilih. Morda nam bo visoko povprečje pri vprašanju Obl6 uspelo pojasniti v nadaljevanju, ko bomo preverili še razlike na osnovi uravnoteževanja in lestvice.

6.2.2 Razlike na osnovi uravnoteženja

Naslednja sistematična razlika med vprašanji, ki jo predstavljamo, je posledica uporabe različnega načina uravnoteženja. V našem primeru se vprašanja razlikujejo v tem, da so bodisi formalno uravnotežena ali pa formalno neuravnotežena. Uravnotežena vprašanja (Obl2, Obl4, Obl6 in Obl8) imajo izpostavljeni obe razsežnosti, torej strinjanje in nestrinjanje. Naša odvisna vprašanja merijo, kako nezahtevno oziroma lahko in kako zahtevno oziroma težko je bilo odgovarjati na anketo oziroma vprašanja v povprečju. Neuravnotežena vprašanja izpostavljajo anketirancu zgolj en pol⁶³, torej kako zahtevno/težko je bilo odgovarjati na posamezno vprašanje (Obl1, Obl3, Obl5, Obl7). Tako kot smo to storili v prejšnjem poglavju, bomo tudi tokrat najprej preverili razlike med dvema različno uravnoteženima sklopoma, nato pa se bomo se podrobneje posvetili posameznim različno uravnoteženim parom. V prvi sklop, tokrat poimenovan »formalno«, bomo uvrstili formalno uravnotežena vprašanja (Obl2, Obl4, Obl6 in Obl8). V sklop, poimenovan »ne-formalno«, bomo uvrstili formalno neuravnotežena vprašanja (Obl1, Obl3, Obl5 in Obl7).

⁶¹ Poleg tega je treba upoštevati verjetnost, da iskani odgovor ni globoko ukoreninjen v spominu anketiranca.

⁶² Ki so odgovarjali na vprašanje Obl6.

⁶³ Kljub dejstvu, da drugi pol ni izpostavljen, se od anketiranca pričakuje, da ga prepozna.

Tabela 6.2.2.1: Razlika v povprečju med formalno uravnoteženim in neuravnoteženim sklopom vprašanj

»Formalno« »Ne-formalno«		
	(Obl2,4,6,8)	(Obl1,3,5,7)
Povp.	2,15	1,99
Std. odklon	1,12	1,11
F	1,946	
Znač.	0,0005**	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

Kot prikazuje zgornja tabela, se povprečji statistično značilno razlikujeta. Razlika je zanimivo v nasprotju z našimi predvidevanji. Trdili smo⁶⁴, da formalno uravnotežena vprašanja ne bodo doprinesla bistvene spremembe v primerjavi s formalno neuravnoteženimi vprašanji. Da bi lažje razumeli, zakaj prihaja do nepričakovane razlike, bomo med seboj primerjali posamezne pare. Tokrat je treba poudariti, da imajo pari poleg različnega uravnoteženja tudi različne lestvice. Bolj natančno se razlikujejo v uporabi pojma, ki predstavlja vrednost 1. Razlike bomo podrobneje predstavili na vsakem paru posebej, še prej pa bomo preverili, kje natančno prihaja do razlik.

Tabela 6.2.2.2: Razlike med sklopoma vprašanj (Formalno in ne-formalno)

uravnoteženje			Odgovori					Skupaj
			1	2	3	4	5	
Formalno in Neformalno	Formalno (Obl2,4,6,8)	Strukturni odstotki %	38,70%	23,50%	24,90%	10,30%	2,60%	100,00%
		Popravljen rezidual	-4	1,6	2,2	0,9	1	
	Ne- formalno (Obl1,3,5,7)	Strukturni odstotki %	46,30%	21,00%	21,40%	9,30%	2,10%	100,00%
		Popravljen rezidual	4	-1,6	-2,2	-0,9	-1	

Kot prikazuje zgornja tabela⁶⁵, do največjih razlik prihaja pri vrednosti 1 in 3. Naše mnenje je, da je to predvsem posledica uporabe različne lestvice pri vprašanjih. Pri

⁶⁴ Trdili smo, da formalno uravnotežena vprašanja ne bodo pomenila bistvene spremembe v primerjavi z formalno neuravnoteženimi oblikami vprašanja. Če bi do razlike prišlo, bo formalna uravnotežitev predstavljala znižanje povprečja na vprašanjih. Od te trditve še vedno ne odstopamo.

⁶⁵ Hi kvadrat 16,719 in značilnost 0,002, kar pomeni, da obstaja povezava med izbranim sklopom uravnotežitve in izbranim odgovorom. Kljub temu smo mnenja, da je to predvsem posledica merske lestvice, kar opisujemo v naslednjem poglavju.

formalno uravnoveženih oblikah vprašanja vrednost 1 predstavlja bodisi pojem »nezahtevno« bodisi pojem »zelo lahko«. Pri formalno neuravnoveženih oblikah vprašanja vrednost 1 predstavlja pojem »sploh ne zahtevno« ali »sploh ne težko«. Ker je pojem, ki predstavlja vrednost 1 pri formalno uravnoveženih oblikah vprašanja »preveč enostaven«, anketiranci niso želeli izbrati tako močnega ekstrema. Se pa kljub temu nakazuje logika formalnega uravnoveženja pri vseh drugih vrednostih, kar pomeni, da so anketiranci odgovarjali v skladu z našimi predvidevanji, da bo formalno uravnoveženo vprašanje malenkostno znižalo povprečje. Zgolj v potrditev naše domneve navajamo povprečji obeh različno uravnoveženih sklopov, ko smo izločili vpliv odgovora 1 (kjer je razlika v uporabi pojmov). Predhodno značilna razlika se razblini in razlike med povprečji praktično ni več (2,87 proti 2,86).

Tabela 6.2.2.3: Povprečje na parih različnih uravnoveženj

	»ne-formalno«				»formalno«			
	Obl1	Obl2	Obl3	Obl4	Obl5	Obl6	Obl7	Obl8
Povp.	2,23	2,14	1,9	2,1	2,14	2,27	1,72	2,08
Std. odklon	1,215	1,198	1,046	1,042	1,05	0,95	0,954	0,965
F	0,184		0,022		6,111		0,064	
Znač.	0,325		0,011**		0,185		0,00**	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

Zanimivo se izkaže, da so vsa formalno uravnovežena vprašanja, razen parov vprašanj Obl1 in Obl2, ocenjena z višjim povprečjem. To je v nasprotju z našimi predvidevanji. Kot smo predhodno nakazali, je tudi tokrat ključ do razumevanja treba iskati v lestvici, ki je različna za vsak par uravnoveženega in neuravnoveženega vprašanja. Ker je pojem, ki zastopa najkompleksnejšo vrednost na lestvici vedno identičen (vrednost 5 vedno predstavlja identičen pojem⁶⁶), gre razlog iskati predvsem v različni uporabi vrednosti 1 (in morebitnega vpliva pojma na ostale alternative) oziroma pojma, ki to vrednost predstavlja. Na podlagi pridobljenih podatkov bi lahko nemara hitro prišli do napačnega zaključka, da razlika v formalnem uravnoveženju doprinese k zvišanju povprečja na večini odvisnih vprašanj. Po podrobnem pregledu ugotovimo, da smo zanemarjali po našem mnenju ključno razliko med upoštevanimi

⁶⁶ Med seboj primerjamo formalno uravnovežene in neuravnovežene oblike vprašanja, torej vprašanje Obl1 in Obl2, Obl3 in Obl4. Enakovredno primerjamo tudi drugi par, ki ima drugačno ubeseditev (le ta ni različna med primerjanimi pari), torej Obl5 in Obl6 ter Obl7 in Obl8.

pari in tudi med sklopoma v celoti. Točno za kakšno razliko gre, je razvidno v spodnji tabeli.

Tabela 6.2.2.4: Uporaba različnih pojmov, ki predstavljajo vrednost 1

Formalno neuravnotežen	vrednost 1	Znač.	Formalno uravnotežen	vrednost 1
Obl1	sploh ne zahtevno		Obl2	nezahtevno
Obl3	sploh ne težko	**	Obl4	zelo lahko
Obl5	sploh ne zahtevno		Obl6	nezahtevno
Obl7	sploh ne težko	**	Obl8	zelo lahko

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

Značilna razlika nastane med paroma Obl3 in Obl4 ter Obl7 in Obl8, po našem mnenju zaradi različnih lestvic. Lestvice bomo pregledali v nadaljevanju, sedaj se omejimo zgolj na morebitne vplive različnega uravnoteženja. Ker med preostalimi pari ne prihaja do značilnih razlik, smo se odločili, da zgoraj omenjena para izločimo in preverimo, ali drži, da obstaja statistično značilna razlika med sklopoma z različnim uravnoteženjem.⁶⁷

Tabela 6.2.2.5: Razlike v povprečju med formalno uravnoteženim in neuravnoteženim sklopom vprašanj

	»Formalno« (Obl2,6)	»Ne-formalno« (Obl1,5)
Povp.	2,20	2,19
Std. odklon	1,23	1,17
F	1,992	
Znač.	0,84	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

Predhodno statistično značilna razlika izgine. Zato bomo trdili, da med formalno uravnoteženimi in formalno neuravnoteženimi oblikami vprašanj ne bo prihajalo do bistvenih razlik. To smo predhodno tudi predvideli, kar pomeni, da se je naša hipoteza izkazala za pravilno.

⁶⁷ V sklopu »formalno« smo izločili Obl4 in Obl8. V sklopu »ne-formalno« smo izločili Obl3 in Obl7.

Par (Obl3,Obl4 in Obl7,Obl8), ki se je izkazal za statistično značilnega, bomo podrobneje pregledali v naslednjem poglavju, saj domnevamo, da je razlika v povprečjih osnovana na različnih lestvicah.

6.2.3 Razlike na osnovi lestvice

Zadnja razsežnost, ki vprašanja sistematično loči med seboj, je lestvica, ki je vedno 5 stopenjska in velja, da vrednost 1 predstavlja najbolj enostavno in vrednost 5 najbolj kompleksno razsežnost. Vrednost 5 zastopa ali pojem »zelo zahtevno« ali »zelo težko«. Vrednost 1 zastopajo štirje različni pojmi. Pojem »sploh ne zahtevno«, »nezahtevno«, »sploh ne težko« in »zelo lahko«. Različne oblike vprašanj lahko med seboj ločimo tudi na osnovi še ene razlike v ubeseditvi, kjer gre za razliko med uporabo pojma težko in zahtevno, že v samem nagovoru vprašanja. Zaradi večje preglednosti smo se odločili za razlikovanje na osnovi merske lestvice posameznega vprašanja, ki bolj natančno prikaže razlike. Razlike v nagovoru predstavljamo v naslednjem poglavju.

Ponovno smo tvorili dva sklopa, ki se razlikujeta po uporabi različnih lestvic. Prvi sklop predstavljajo vprašanja, ki imajo sledečo lestvico: »1 sploh ne težko do 5 zelo težko«. Sklop smo poimenovali »sploh ne težko«. Vanj bomo uvrstili vprašanja Obl3 in Obl7. V drugi sklop, poimenovan »zelo lahko«, smo uvrstili vprašanja Obl4 in Obl8. Tokrat je lestvica sledeča: »1 zelo lahko do 5 zelo težko«.

Tabela 6.2.3.1: Povprečji dveh sklopov z različnima lestvicama.

	»sploh ne težko« (Obl3,7)	»zelo lahko« (Obl4,8)
Povp.	1,81	2,09
Std. odklon	1,005	1,000
F	0,411	
Znač.	0,00000025**	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

Priznati moramo, da smo tokrat druga dva primerjalna para (Obl1 – Obl2 in Obl5 – Obl6) izpustili, ker do razlik med njima ni prihajalo.⁶⁸ Kot kaže, je razlika v lestvici zanemarljiva, kar nakazuje, da sta pojma »sploh ne zahtevno« in »nezahtevno«

⁶⁸ Kot je razvidno iz predhodnega poglavja.

praktično identična. Do značilnih razlik prihaja med drugima dvema sklopoma, med katerima obstaja opaznejša razlika med lestvicama. Na prvi pogled razlika s predhodnim parom ni preveč očitna, vendar rezultati pričajo drugače. Tokrat razlika ni zgolj v pojmu, ki predstavlja vrednost 1. Različna ubeseditiv pojma (ki predstavlja vrednost 1) posledično pripelje do dveh različnih lestvic. Vprašanji Obl3 in Obl7 imata unipolarno lestvico, vprašanji Obl4 in Obl8 pa bipolarno lestvico.

Razlika med unipolarno in bipolarno lestvico je v tem, da ima bipolarna srednjo vrednost⁶⁹, ki jo unipolarna ne premore (glej Schaeffer in Presser 2003: 77). Unipolarne lestvice so torej neprekinjene in praviloma velja, da ni težko poiskati obeh ekstremov na lestvici. Ekstremu ponavadi dodamo zgolj negativno predpono⁷⁰. Nasprotno je pri bipolarnih lestvicah pogosto težko zagotoviti enakovreden negativen ekvivalent pozitivnemu pojmu⁷¹. Velja tudi, da se bipolarne lestvice v primerjavi z unipolarnimi odražajo v večji uporabi srednjih vrednosti kot tudi v manjšem odstotku negativnega ekstrema (glej O'Muircheartaigh v Schaeffer in Presser 2003: 78).

Tabela 6.2.3.2: Povprečje dveh sklopov z različnima lestvicama.

»sploh ne težko« »zelo lahko«		»sploh ne težko« »zelo lahko«			
	Obl3	Obl4			
Povp.	1,90	2,10	Povp.	1,72	2,08
Std. odklon	1,046	1,042	Std. odklon	0,954	0,965
F	0,022		F	0,064	
Znač.	0,011**		Znač.	0,000001**	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

Na eni strani imamo torej unipolarno⁷² lestvico in na drugi bipolarno⁷³. Predhodno smo že preverili, da razlik ne moremo pripisati različni ubeseditvi ali uravnoteženju vprašanja. Kakršnokoli razliko je torej moč pripisati razliki v lestvici. Iz zgornjih povprečij je razvidno, da je razlika statistično značilna. Vprašanje z bipolarno lestvico (Obl4 in Obl8) ima statistično značilno višje povprečje, kar pomeni, da so anketiranci

⁶⁹ Za lažjo predstavo navajamo numerični primer. Lestvica [0,5] je unipolarna, saj ne moremo poiskati srednje vrednosti. Pri bipolarni lestvici, kot je recimo lestvica [-5,5], zlahka določimo srednjo vrednost (0). V našem primeru je prehod iz lahkega v težko numerična nula, če uporabimo zgornjo logiko. Ta predstavlja bodisi indiferenco (niti zelo lahko niti zelo težko) ali pa ambivalenco (zelo lahko v nekaterih situacijah in zelo težko v drugih).

⁷⁰ V našem primeru pojmu zahtevno dodamo predpono sploh ne ali samo ne-zahtevno.

⁷¹ Pojmu težko smo v našem primeru za »nasprotje« izbrali pojem zelo lahko.

⁷² Unipolarna lestvica: 1 sploh ne težko do 5 zelo težko.

⁷³ Bipolarna lestvica: 1 zelo lahko do 5 zelo težko.

v povprečju anketo oziroma vprašanja v povprečju videli kot bolj zahtevna. Sedaj nas najbolj zanima, kje dejansko prihaja do razlik med zgoraj predstavljenima paroma. Pojem, ki predstavlja vrednost 5, je v vseh opisanih primerih identičen. Pričakujemo, da bo do največjih razlik prišlo prav pri pojmu, ki predstavlja vrednost 1, čeprav se bo ta vpliv (posledica različnih lestvic) verjetno razširil tudi na preostale celice.

Tabela 6.2.3.3: Razlika med vprašanjem Obl3 in Obl4 (unipolarna in bipolarna lestvica)

		Odgovori					Skupaj
		1	2	3	4	5	
Oblika3	Strukturni odstotki %	49,00%	21,60%	21,30%	6,40%	1,70%	100,00%
	Popravljen rezidual	3,1	-1,7	-1	-1,9	1,2	
Oblika4	Strukturni odstotki %	37,00%	27,20%	24,60%	10,50%	0,70%	100,00%
	Popravljen rezidual	-3,1	1,7	1	1,9	-1,2	

Tokrat so razlike statistično značilne ($\chi^2=13,163$ in znač.=0,011). Prav tako so značilne tudi na drugem paru Obl7 in Obl8 ($\chi^2=34,945$ in znač.<0,01).

Kot smo predvidevali, se razlika kaže ravno v celici, ki predstavlja vrednost 1. Pri vprašanju z bipolarno lestvico (Obl4) so se anketiranci redkeje odločili za vrednost 1, kar je za posledico imelo višje povprečje v primerjavi z unipolarno lestvico vprašanja Obl3. Na drugi strani nas preseneča, da se razlika kaže predvsem in samo pri vrednosti 1. Anketiranci, ki so odgovarjali na vprašanje Obl4 (bipolarna lestvica), so manj pogosto izbirali vrednost 1, če smo natančni, je to vrednost izbralo 37% anketirancev, ki so odgovarjali na izbrano obliko vprašanja. Pri vprašanju Obl3 (unipolarna lestvica) je vrednost 1 izbralo kar 49% anketirancev. Zanimivo se vpliv vrednosti 1, razen v zelo majhni meri pri vrednosti 2, ne širi na preostale vrednosti. Ko v enačbo vključimo spolno strukturo, ugotovimo, da se vpliv prve alternative kaže tudi na vrednosti 2, ampak zgolj pri moških anketirancih (vrednost 2 je izbralo kar 39% anketiranih moških (Obl4), na drugi strani zgolj 24,6% (Obl3)). Pri ženskah je značilna razlika zgolj pri vrednosti 1 in pri vrednosti 4. Anketiranke, ki so odgovarjale na bipolarni lestvici (Obl4), so vrednost 1 izbrale v 40,3% in vrednost 4 v 13,1%. Na drugi strani so anketiranke, ki so odgovarjale na unipolarni lestvici (Obl3), vrednost 1

izbrale v 50,3% primerih in vrednost 4 v zgolj 5,4%.⁷⁴ Razlike so se kazale tudi pri anketirancih, starih med 30 in 50 let, med starejšimi od 50 let, kot tudi med anketiranci z vsaj višješolsko izobrazbo. Pri vseh omenjenih demografskih skupinah je veljalo, da so se anketiranci »izogibali« vrednosti 1.

Tabela 6.2.3.4: Razlika med vprašanjem Obl7 in Obl8 (unipolarna in bipolarna lestv.)

		Odgovori					
		1	2	3	4	5	Skupaj
Oblika7	Strukturni odstotki %	56,40%	21,70%	17,10%	4,00%	0,90%	100,00%
	Popravljen rezidual	5,8	-2,4	-3,6	-1,4	0,5	
Oblika8	Strukturni odstotki %	34,90%	29,60%	28,50%	6,50%	0,50%	100,00%
	Popravljen rezidual	-5,8	2,4	3,6	1,4	-0,5	

Iz zgornjih tabel je razvidno, da je uporaba pojma »sploh ne težko« neprimerljiva z pojmom »zelo lahko«. Do sedaj smo že preverili, da do razlik ne prihaja zaradi različnih ubeseditev niti zaradi različnega uravnoveženja. Vse to nam omogoča, da lahko trdimo, da so pari vprašanj med seboj kongenerični⁷⁵, da merijo isti koncept. Takšno trditev upamo zagovarjati, ker do sedaj nikakršna razlika v ubeseditvi in uravnoveženju ni doprinesla k različnim odgovorom. Napačno bi bilo torej sklepati, da do razlik med odgovori anketirancev prihaja v fazi priklica. Priklic je v vseh primerih identičen. Edino preostalo možno pojasnilo, zakaj prihaja do razlik, je dejstvo, da anketiranci različno obravnavajo lestvico, zaradi česar predpostavljamo, da je v fazi oblikovanja in posredovanja odgovora⁷⁶ ključ do pojasnjevanja razlik. Pojem »sploh ne težko« je prepoznan kot manj ekstremen kot pa »zelo lahko«, kar pomeni, da se pojma na lestvici nahajata na različnih izhodiščih. Na drugi strani je razlika med pojmom »sploh ne zahtevno« in »nezahtevno« dosti manjša, kar je verjetno tudi razlog, da je v prvem primerjalnem paru (Obl1 proti Obl2) prišlo do nepričakovanega rezultata (ki pa ni bil statistično značilen). Kljub temu ne moremo mimo dejstva, da se vpliv izbranega pojma pri vprašanju Obl4 kaže zgolj na vrednosti 1, medtem ko se pri vprašanju Obl8 vpliv prenese tudi na vrednost 2 in 3. Vsekakor bi glede na identične

⁷⁴ Kontingenčna tabela je na voljo v prilogi C.

⁷⁵ Glej poglavje 3.2.1.

⁷⁶ Posredovanje odgovora v eno izmed pred pripravljenih alternativ.

pogoje pričakovali podobne rezultate, vendar moramo še enkrat izpostaviti podskupino 7, ki je drugačna od drugih skupin, saj ima več žensk, starih med 30 in 50, ter anketirancev z vsaj višješolsko izobrazbo kot preostale skupine.

6.2.4 Uporaba pojma »težko« in »zahtevno« (Abstraktnost pojma)

Na koncu se bomo posvetili še razlikam, ki so nastale na osnovi uporabe različnega pojma v nagovoru. Na eni strani pojem »težko«, na drugi strani pojem »zahtevno«. Na podlagi uporabe dveh omenjenih pojmov smo tvorili dva sklopa. Prvi sklop smo poimenovali »težko«, drugega »zahtevno«.⁷⁷ Izkaže se, da je razlika med omenjenima sklopoma statistično značilna.

Tabela 6.2.4.1: Razlike v povprečju pri uporabi pojmov težko in zahtevno

Obl1,2,5,6 in Obl3,4,7,8		
	sklop »zahtevno«	sklop »težko«
Povp.	2,19	1,95
Std. odklon	1,204	1,012
F	87,8	
Znač.	<0,01**	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

V prejšnjem poglavju smo se že prepričali, da ima lahko lestvica močan vpliv, zato smo se odločili, da preverimo zgolj par vprašanj Obl1 in Obl3 ter par Obl5 in Obl7. Pri navedenih dveh parih je edina razlika v uporabi pojma težko in zahtevno.⁷⁸

Tabela 6.2.4.2: Razlike v povprečju pri uporabi pojmov težko in zahtevno (suhi vpliv)

Obl1,5 in Obl3,7		
	sklop »zahtevno«	sklop »težko«
Povp.	2,19	1,81
Std. odklon	1,178	1,005
F	33,65	
Znač.	<0,01**	

** Povprečje je statistično značilno različno pri stopnji znač. <0,05

⁷⁷ V sklop »zahtevno« smo uvrstili vprašanja Obl1, Obl2, Obl5 in Obl6. V sklop »težko« pa smo uvrstili vprašanja Obl3, Obl4, Obl7 in Obl8.

⁷⁸ Pojem težko je prisoten v obliki vprašanja Obl3 in Obl7, pojem zahtevno pa v vprašanjih Obl1 in Obl5.

Tudi ko izločimo vpliv, ki ga predstavlja različna lestvica, ugotovimo, da je razlika med dvema sklopoma še vedno močno prisotna. Z večjo gotovostjo lahko trdimo, da se uporaba različnega pojma lahko še kako pozna na končnih odgovorih anketirancev. Preverili bomo, kje natanko prihaja do razlik. Razlika med parom vprašanj Obl1 in Obl3 je velika⁷⁹ in posledično tudi statistično značilna. Podobno velja tudi za par vprašanj Obl5 in Obl7.⁸⁰

Tabela 6.2.4.3: Razlike med paroma vprašanj Obl1 (“zahtevno”) in Obl3 (“težko”)

			Odgovori					Skupaj
			1	2	3	4	5	
Oblika vprašanja	Obl1 Zahtevno	Strukturni odstotki %	39,30%	21,20%	20,90%	15,20%	3,40%	100,00%
		Popravljen rezidual	-2,7	-0,1	-0,1	3,9	1,5	
	Obl3 Težko	Strukturni odstotki %	49,00%	21,60%	21,30%	6,40%	1,70%	100,00%
		Popravljen rezidual	2,7	0,1	0,1	-3,9	-1,5	

Razlike se kažejo pri vrednosti 1 in pri vrednosti 4, pri čemer velja, da so anketiranci, ki so v vprašanju imeli pojem »zahtevno«, v manjši meri ocenjevali, da je anketa sploh ne zahtevna, hkrati pa so v veliko večji meri izbirali vrednost 4. To pomeni, da so anketiranci pojem »zahtevno« obravnavali kot kompleksnejši in abstraknejši od pojma »težko«.

Tabela 6.2.4.4: Razlike med paroma vprašanj Obl5 (“zahtevno”) in Obl7 (“težko”)

			Odgovori					Skupaj
			1	2	3	4	5	
Oblika vprašanja	Oblika5 Zahtevno	Strukturni odstotki %	40,70%	19,50%	26,70%	11,10%	2,00%	100,00%
		Popravljen rezidual	-4	-0,7	3	3,4	1,2	
	Oblika7 Težko	Strukturni odstotki %	56,40%	21,70%	17,10%	4,00%	0,90%	100,00%
		Popravljen rezidual	4	0,7	-3	-3,4	-1,2	

Zgodba se ponovi tudi pri drugem paru, vendar se tokrat značilno razlikujejo celice 1, 3 in 4. Zopet drži, da je pojem »zahtevno« (Obl5) prepoznan kot kompleksnejši.

Zgornja povprečja nakazujejo, da je pojem »zahtevno« anketirancem bolj »abstrakten«, kot pojem »težko«. Teorijo podpirajo tudi kognitivni intervjuji. Pojem

⁷⁹ Obl1 ima povprečje 2,23 in Obl3 1,90. Hi kvadrat 19,65 in znač. <0,001.

⁸⁰ Obl5 ima povprečje 2,14 in Obl7 1,72. Hi kvadrat 27,83 in znač. <0,001.

težko prikazujejo kot manj kompleksen od pojma zahtevno. Anketiranci vidijo pojem zahtevno kot bolj povezan z miselnim naporom in znanjem, ki ga mora posameznik vložiti, torej v našem primeru v samo vsebino. Pojem težko pa v večji meri povezujejo s pristopom, torej kako se jim »ljubi« spoprijeti z izzivom, oziroma v našem primeru, kako dobro so razumeli anketo in vprašanja in koliko truda so vložili v razumevanje principa odgovarjanja na anketo.

7. Povzetek rezultatov in diskusija

Na koncu bi radi še enkrat izpostavili ključne ugotovitve in probleme, s katerimi smo se srečevali.

Skozi celotno diplomsko nalogo smo se spraševali ali način, s katerim postavimo vprašanje v mnenjskih anketah, lahko vpliva na pridobljene rezultate. Predvsem smo se osredotočili na vpliv ubeseditve in uravnoteženja. Na podlagi teorije smo postavili teoretične hipoteze, ki so bile zaradi vnaprej izbranih vprašanj, ki smo jih uporabili v eksperimentalnem delu, naknadno »prilagojene«. Predhodno splošne hipoteze smo prilagodili, da smo lahko kar najbolj izkoristili izbrana vprašanja in prišli do sledečih zaključkov.

Prva hipoteza, ki smo jo postavili, je trdila, da vpeljava formalnega uravnoteženja ne bo spremenila porazdelitve odgovorov.

To smo najprej skušali preveriti s kognitivnimi intervjuji, ki pa so nam bili v manjšo pomoč, kot smo upali. Razlog je preprost. Skozi opravljene intervjuje se je izkazalo, da anketiranci pogosto ne zmorejo ločiti posameznih pojmov in ne zaznajo razlik med ponujenimi alternativami. Ker intervjuvanci niso zmogli pojasniti razlik, kljub dejstvu, da so se razlike zavedali, smo prišli do sledečega zaključka. Sam akt povpraševanja po razlikah je intervjuvance nehote napeljal na misel, da razlika zagotovo obstaja. Da to ni tako, smo se prepričali s kvantitativnim eksperimentom, kjer smo ugotovili, da ni razlik, ki bi nastale zaradi različnega uravnoteženja.

Druga hipoteza je trdila, da če se bo pojavila neznčilna razlika med formalno uravnoteženim in formalno neuravnoteženim vprašanjem, se bo to zgodilo pri anketirancih, ki so manj izobraženi in kognitivno manj sposobni. Žal smo bili prisiljeni sprejeti kompromis in enačiti kognitivno sposobnost in izobrazbo. Raziskava, na osnovi katere smo opravili praktični eksperiment, je bila opravljena predhodno, zato nismo imeli možnosti preveriti anketirančeve kognitivne sposobnosti. Nakazovalo se je, da so bolj izobraženi anketiranci imeli manj problemov in posledično nižje povprečje pri oceni težavnosti ankete.

Hipoteza tri trdi, da bodo vprašanja, ki kot del ubeseditve uporabljajo pojem zahtevno, imela višja povprečja kot tista, ki uporabljajo pojem težko. Hipoteza se je izkazala za pravilno. Pojem »zahtevno« je bolj »trd« in abstrakten kot pojem »težko«, kar je botrovalo razliki med vprašanji. Hipotezo potrjujejo tudi kvalitativni intervjuji.

Hipoteza štiri prav tako sodi v sklop, ki preverja vpliv ubeseditve. Ocena težavnosti ankete in anketnih vprašanj v povprečju se ni razlikovala. Kvalitativni rezultati so se zopet izkazali za manj uporabne, kot smo upali. Intervjuvanci so razliko lahko identificirali šele, ko smo jim simultano predstavili oba pojma. Vprašanja v povprečju so opredelili kot dodaten namig, razlog, da anketiranec še enkrat prikličje iz spomina vsa dejstva, povezana z oceno težavnosti in poda bolj natančen odgovor. Naše mnenje je, da so intervjuvanci razliko opazili zgolj zato, ker so zopet sklepali, da obstaja razlika, sicer jih po njej ne bi spraševali. Tezo potrjuje tudi opravljeni kvantitativni eksperiment.

Zadnja, peta hipoteza, je trdila, da lahko ob uporabi različnih ekstremnih vrednosti pričakujemo drugačno oceno težavnosti ankete. Različna uporaba ubeseditve pojma, ki je predstavljal vrednost 1, je dejansko povzročila nastanek dveh konceptualno različnih lestvic. Na eni strani unipolarno in na drugi bipolarno lestvico. Razlika je statistično značilna in se bo po našem mnenju pojavila kjerkoli bomo med seboj primerjali vprašanja, ki imajo takšno razliko v tipu lestvice. Če želimo med seboj enakovredno primerjati vprašanja, moramo zagotoviti, da vsi anketiranci odgovarjajo na identični lestvici. Sicer bodo anketiranci v fazi omejevanja svojega odgovora na predhodne alternative različno interpretirali lestvico in posledično podali različne odgovore.

V zaključku tega poglavja bi radi izpostavili še ovire, na katere smo naleteli, in podali nekaj predlogov, s katerimi bi olajšali delo raziskovalcem, ki se bodo ukvarjali z ubeseditvijo in uravnoteženjem anketnih vprašanj.

Vsekakor smo od kognitivnih intervjujev pričakovali več. Neuspeh gre pripisati dejstvu, da so uporabljeni pojmi, ki smo jih preverjali, tako podobni, da se jih anketiranci niti dobro ne zavedajo. Če se ne zavedajo, pa žal tudi ne morejo glasno poročati. Po našem mnenju bi bilo veliko učinkoviteje, če bi vsaj del kognitivnih intervjujev opravili na anketirancih, ki so odgovarjali na anketo o stanovanjski problematiki. Še bolje bi bilo, če bi opravili takšen intervju na anketirancu iz vsake izmed osmih skupin. Tako bi lahko med seboj neodvisno primerjali razumevanje posamezne oblike vprašanja.

Naslednji problem, na katerega smo naleteli, je prav tako bolj tehnične narave. Dejstvo, da je bil eksperiment o vplivu različne ubeseditve in uravnoteženja opravljen predhodno in relativno neodvisno od nas, ima določene posledice. To pomeni, da smo se morali prilagoditi podatkom, ki so bili na voljo in tako npr. nismo mogli preveriti

vpliva uravnoveženja s konkretnim proti argumentom, ki bi po našem mnenju imel veliko večji vpliv kot »zgolj« formalno uravnoveženje.

Prav tako so bila vprašanja oblikovana tako, da so na enem mestu skušala preveriti več različnih vplivov, kar lahko oteži delo pri prepoznavanju specifičnega vpliva.

Na konkretnem primeru smo pokazali, da do vpliva formalnega uravnoveženja ne bo prihajalo. Drugače je pri ubeseditvi, kjer smo imeli tako primer, kjer se vpliv ni kazal (anketa in vprašanja v povprečju), kot tudi primer (težko in zahtevno), kjer se je različna ubeseditev izkazala za značilno. Ravno zato tudi v prihodnjih raziskavah ne pričakujemo končnega odgovora na vprašanje, kdaj bo ubeseditev imela vpliv na pridobljene odgovore.

8. Literatura

Blair, John in Stanley Presser (1993): Survey Procedures For Conducting Cognitive Interviews to pretest Questionnaires: A Review Of Theory And Practice. *American Statistical Association*, 370–375.

Dostopno na http://www.amstat.org/sections/srms/Proceedings/papers/1993_059.pdf (23. april 2006).

Collins, Debbie (2003): Pretesting survey instruments: An overview of cognitive methods. *Quality of Life Research* 12, 229–238.

Conrad, Frederick, John Blair in Elena Tracy (1999): Verbal Reports Are Data! A Theoretical Approach To Cognitive Interviews. *FCSM Research Conference Papers*. Dostopno na <http://www.fcsm.gov/99papers/conrad1.pdf> (12. maj 2006).

Duffy, Bobby (2003): Response Order Effects – How do People Read? *International Journal of Market Research* 45(4).

Dostopno na <http://www.mori.com/publications/rd/response-order-effects.shtml> (15. maj 2006).

Ferligoj, Anuška, Karmen Leskošek in Tina Kogovšek (1995): *Zanesljivost in veljavnost merjenja*. Ljubljana: Založba FDV.

Freedman, Vicki, Hakan Aykan in Morton Kleban (2003): Asking Neutral Versus Leading Questions. *Journal of Aging and Health* 15(4), 661–687.

Dostopno na <http://jah.sagepub.com/cgi/content/abstract/15/4/661> (3. junij 2006).

Groves, Robert, Floyd Fowler, P. Mick Couper, James Lepkowski, Eleanor Singer in Roger Tourangeau (2004): *Survey Methodology*. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, INC., Publication.

Haddock, Geoffrey, J. Alexander Rothman, Rolf Reber in Norbert Schwarz (1999): Forming Judgements of Attitude Certainty, Intensity, and Importance: The Role of Subjective Experiences. *PSPB* 25(7), 771–782.

Hlebec, Valentina in Meta Gnidovec (2006): Metodologija raziskave. V S. Mandič (ur.) in A. Cirman (ur.): *Stanovanje v Sloveniji 2005*, 9–53. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Holleman, Bregje (1999): The Nature of the Forbid/Allow Asymmetry. *Sociological Methods & Research* 28(2), 209–244.

Hunter, Garson in Dionne Miazdyck (2002): Question wording and Public Opinion about Social Assistance. *Social Policy Research unit*. Regina: Faculty of Social Work.

Dostopno na <http://www.ualberta.ca/parkland/research/occasionalpapers/opinwelfare.pdf> (9. maj 2006).

- Hurlburt, T. Russel in L. Cristopher Heavey (2001): Telling what we know: describing inner experiences. *Trends in Cognitive Sciences* 5(9), 400–404.
- Krosnick, Jon (1989): The Polls – A Review: Question wording and reports of survey results: The case of Louis Harris and associates and AETNA life and casualty. *Public Opinion Quarterly* 53(1), 107–113.
- Lončarek, Anita (1997): *Učinek prvenstva in učinek nedavnosti v raziskavi dostop do medijev*. Diplomaska naloga. Ljubljana: FDV.
- Lozar Manfreda, Katja (2006): *Načini anketiranja*. Ljubljana: Založba FDV. Dostopno na <http://av.fdvinfo.net/uploadi/editor/nacini%20anketiranja1.pdf> (10. Junij 2006).
- Popis 2002*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno na <http://www.stat.si/popis2002/gradivo/si-92.pdf> (12. feb 2007).
- Ramey, Judith, Zhiwei Guan, Ted Boren, Maaik Haak, Menno De Jong, Elisabeth Cuddihy in Joe Dumas (2006): Does Think Aloud Work – How Do We Know? *CHI* 22–27, 45–48.
- Rasinski, Keneth (1989): The effect of question wording on public support for government spending. *Public Opinion Quarterly* 53(3), 388–395.
- Ross, M. (1989): Relation of Implicit Theories to the Construction of Personal Histories. *Psychological Review* 96(2), 341–357.
- Schaeffer, Nora Cate in Stanley Presser (2003): The Science of Asking Questions. *Annual Reviews Sociology* 29, 65–88. Dostopno na http://www.ssc.wisc.edu/~alang/357/Schaeffer%20and%20Presser_Science%20of%200Asking%20Questions.pdf (6. junij 2006).
- Schwarz, Norbert in Daphna Oyserman (2001): Asking Questions About Behaviour: Cognition, Communication, and Questionnaire Construction. *American Journal of Evaluation* 22(2), 127–160.
- Schuman, Howard in Stanley Presser (1981): *Questions & Answers in Attitude Surveys*. London: Sage Publications.
- Sudman, Seymour in Norman Bradburn (1991): *Asking Questions: A Practical Guide to Questionnaire Design*. San Francisco: Jossey – Bass Publishers.
- Uhan, Samo (1998): *Prava in neprava mnenja*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica – Fakulteta za družbene vede.
- Zucker, Sasha, Christy Sassman in Betsy Case (2004): Cognitive Labs. *Harcourt Technical Report*. Dostopno na http://harcourtassessment.com/hai/Images/resource/library/pdf/CognitiveLabs_Final.pdf (15. maj 2006).

9. Priloga

Priloga A: Prepisi intervjujev z glasnim razmišljanjem

Anketiranec 1: Anka, 53 let

Q: 36 x 24 kako to izračunaš?

A: 36 x 24 hm.

Q: Lahko tudi karkoli drugga 12 x 8.

A: 36 x 24, 30 x 20 pa 6 x je 24 pa seštejem.

Q: In koliko dobiš?

A: Ne vem.

Q: Skratka to je blo tko, da razmišljaš na pravi način.

Q: Zdaj te bom vprašal par stvari.

Q: Imel so anketni vprašalnik in na koncu so ocenjeval kako je bilo težko.

Q: Jest te vprašam, kako ti razumeš, kaj tebi pomen sploh ne zahtevno?

A: Nezahtevno.

Q: Reku sem sploh ne zahtevno.

A: Sploh ne zahtevno je neki kar je čist samo po sebi umevno in sploh ne mislim na to.

A: Nezahtevno mi je it po štengah, mi ni to nič zahtevno.

A: Na to niti ne mislim.

Q: Kaj pa zelo zahtevno?

A: Zelo zahtevno je pa kaj tazga, kar me pretera. Da ne morem, da se bojiš pridt na vrh ene visoke stene. Se bojim da bom dol padla.

Q: Ahm, s čem torej pol povežeš?

A: Da mi je nevarno, da padem dol.

Q: Kaj pa če bi te jest vprašal za razliko, al pa primerjavo za sploh ne zahtevno pa nezahtevno, kako bi ta dva para primerjala?

A: Nezahtevno, sploh ne zahtevno neki na kar sploh ne mislim, k delam avtomatično.

Q: Razliko med tema dvema vprašanjema med sploh ne zahtevno in nezahtevno?

A: To je pa tko majhna razlika.

Q: Če bi mogla rangirat, kater se ti zdi bolj zahteven?

Q: Sploh ne zahtevno al nezahtevno?

A: Nezahtevno je bolj kot sploh ne zahtevno, če je sploh, pol sploh ni.

Q: Kaj pa če bi imela sploh ne težko?

A: Sploh ne težko je pa neki fizičnega, da morm delat.

A: Da morm neki fizičnga dvignt recimo.

Q: Kako bi jih pa pol uvrstila, če bi imela sploh ne zahtevno, nezahtevno, pa sploh ne težko. Kako bi primerjala? Kateri se ti zdi najbolj ekstremen?

A: Sploh ne zahtevno najmanj.

Q: Kaj pa pol?

A: Poj. Sploh ne težko je lahko, nezahtevno je pa najbolj zahteven od teh treh.

Q: Kakšna ti je pa razlika med sploh ne zahtevno pa sploh ne težko?

A: Nobene razlike.

A: Težko mi je fizično, predstavlja mi težo, nezahtevno mi je pa dejanje, ki ga morm nardit.

Q: Kaj pa recimo v anketnem vprašanju, ko veš da ni fizično?

A: Kako naj to odgovorim, ne vem.

A: Sploh mi ni težko neki nardit kar morm nardit recimo, težko mi je pa neki delat kar je težko po teži, fizično.

Q: Anketno vprašanje je pa kako.

A: Mi ni težko, če sem razpoložena.

Q: Ok. Kakšna se ti pa zdi razlika med sploh ne zahtevno pa zelo lahko?

A: Sploh ne zahtevno, mi je nekaj rutinskega, sploh mi ni zahtevno, da se morm vsak dan umit. Kaj je pa ta drug vprašanje?

Q: Zelo lahko.

A: Zelo lahko mi je pa, to je un psihološki sranje.

Q: Za katerega bi rekla, da je lažje. Sploh ne zahtevno al zelo lahko?

A: Zelo lahko mi je lahko.

A: Katerega bi dala na prvo mesto. Zelo lahko mi je lahko.

Q: Ti je lažji kot sploh ne zahtevno?

A: Sploh ne zahtevno pa neki zahteva od mene. Ne znam se opredelit

Q: Zdaj te bom pa še neki družga vprašal.

Q: Kakšna pa je polj zate razlika med zelo zahtevno pa zelo težko?

A: Sej sem ti že prej rekla, zelo zahtevno je da morm jest neki nardit, zelo težko mi je pa fizično težko. Težko mi je nest sto kil. To mi je zelo težko.

A: Zelo zahtevno je pa, da od mene neki hočte, k nisem tko, tko sem si mislila.

Q: Kaj pa če imaš vprašanje, ki sprašuje kako zahtevno za odgovarjanje se ti je zdela anketa.

Q: Pol pa to primerjaj z vprašanjem kako nezahtevna ali zahtevna se ti je zdela anketa.

A: To je težko odgovorit.

Q: Se ti zdi kakšna razlika med tema dvema.

Q: A bi rekla isto, če bi te vprašal s temi vprašanji na koncu ankete.

A: Kako zahtevna pa kako nezahtevna, ne vidim razlike.

Q: Kaj pa če bi reku kako težka ali lahka?

A: To mi prej pride zahtevno, ker to men ni težko.

Q: A se ti zdi kakšna razlika med kako težka in pa kako lahka ali težka?

A: Sej sem ti rekla, da men to ni težko, men je težko tko fizično težko.

Q: Pa v anketi, ko veš da ne gre za to?

A: Ni mi to težko.

A: Kaj si me že vprašal.

Q: Razliko med kako težko in pa kako lahko ali težko.

Q: Na en stran te vprašam kako težko, na drugi strani pa kako lahko ali težko?

A: Ne vem ne znam ti to odgovorit.

Q: Kaj pa, še naslednji sklop, če te vprašam, da ti oceniš na konc težavnost ankete al pa, če te vprašam, da oceniš težavnost posameznih vprašanj v povprečju?

A: Anketa mi je vse skupaj, če jest ocenjujem težo ankete ocenim vse skupaj.

Q: Kaj pa če rečem, da skušaš ocenit anketo po posameznih vprašanjih v povprečju?

A: Hm anketo po posameznih vprašanjih.

A: Celo anketo ocenim.

Q: Vprašam še drugače.

Q: Nazadnje bi nas zanimalo kako lahka ali težka za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 do 5, pri čemer je 1 zelo lahka in 5 zelo težka.

Q: Pa drugo vprašanje.

Q: Nazadnje bi nas zanimalo kako lahka ali težka so se vam zdela vprašanja v povprečju?

Q: Se prav razlika med kako težka se ti je zdela anketa in pa vprašanje v povprečju.

A: Niso tako lahka to je psihološko sranje.

A: Recimo od 1 do pet dam 3.

Q: In katermu daš tri.

A: Pri posameznih vprašanjih. Ne vem. Kako pa morm odgovort?

Q: Nič ne moreš odgovort, karkoli je pravilno.

A: Mislim nejasna vprašanja, ne vem kaj hočeš od mene.

Q: Razliko, če ocenjuješ anketo kot celoto in drugič anketna vprašanja.

A: To pa ni razlike zame.

Q: Ni razlike zate?

A: Isto so mi lahko težka vprašanja kot celotna anketa.

Q: Kakšna se ti zdi razlika med ocenjevanjem ankete na eni strani in ocenjevanje anketnega vprašalnika na drugi strani?

A: Ne vidim razlike.

A: Ne vidiš razlike?

Q: Poizkušaj ocent, nekako rangirat, katero se ti zdi bolj ekstremno? Torej zelo zahtevno in zelo težko.

A: Težko se mi zdi tko v fizičnem smislu.

Q: Če veš, da gre za anketo.

A: Če vem, da gre za anketo.

A: Zahtevno se mi še skoz zdi bolj ekstremno.

A: Nekaj od mene zahteva.

Q: Kaj pa na drugi strani primerjava med sploh ne zahtevno pa nezahtevno?

A: Pol mi je nezahtevno a ne, sploh ne zahtevno.

Q: Kaj ti je bolj ekstremno.

A: A sam te dva

Q: Ja sploh ne zahtevno pa nezahtevno.

A: Nezahtevno mi je pol bolj(ekstremno)

A: Sploh ne zahtevno ni sploh nič.

A: Nezahtevno bolj.

Q: Kaj pa sploh ne težko in pa zelo lahko?

A: To je men isto, samo obračaš besede.

Q: Kaj pa sploh ne zahtevno pa sploh ne težko?

A: A nisi to že vprašal?

A: Sploh ne zahtevno pa sploh ne težko.

A: Sploh ni zahtevno, da tebi neki odgovarjam, ampak sploh pa ni težko, da morm neki dvignit.

A: Ne vem, je tko mislm, če je čist točen.

A: To maš ti ene svoje fore psihološke.

Q: Pol te bom pa še neki vprašal.

A: se ti zdi isto, če te vprašam kako težko, se ti je recimo zdela anketa ali pa, če te vprašam kako lahka ali težka se ti je zdela anketa?

A: Isto.

Q: Še ene par vprašanj te bom vprašal, poizkušaj si zamislit neko anketno situacijo in to ocenit.

Q: No nazadnje bi nas zanimalo kako zahtevno za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 kar pomeni sploh ne zahtevna do 5 kar pomeni zelo zahtevna.

Q: Lestvico imaš od 1 do 5. Predstavljaljaj si tipično anketo.

A: Premal teh anket poznam, da bi lahko ocenila.

Q: Predstavljaljaj si zadnjo anketo. Recimo, da so te klical po telefonu.

A: Une po telofonu so mi čist ne zahtevne.

Q: Kolk na lestvici?

A: 1.

Q: Zdaj pa drugače? Kako težka se ti je zdela anketa na lestvici na lestvi od 1 do 5– sploh ne težka do zelo težka?

A: Katera?

Q: Tista na telefonu.

A: Nobena ni bla težka.

Q: Prosim, če oceniš.

A: 1

A: No dober dej dve, kakšna je imela bolna vprašanja.

Q: Nazadnje bi nas zanimalo kako lahka ali težka se vam je zdela anketa na lestvi od 1 do 5 pri čemer je 1 zelo lahka, do 5 kar pomeni zelo težka

Q: Oceni.

A: Zelo lahka. To skoz govorim.

A: Če govorimo o tistih na telefonu, kjer sem vedla odgovor za vsak vprašanje. Spraševal so konkretna vprašanja.

Anketiranec 2: Dora, 80 let

Q: Povej mi kakšna se ti zdi razlika med temi besedami.

Q: Sploh ne zahtevno in nezahtevno?

A: Sploh ni zahtevno, še manj pomen kot pa nezahtevno.

Q: Na kaj pomisliš ko rečeš ali slišiš da je nekaj sploh ne zahtevno?

A: Zelo malo vredno.

Q: Lahko s čim primerjaš.

A: Da ne vzameš zares.

Q: Kaj pa razlika med sploh ne težko pa zelo lahko?

A: Zelo enako.

Q: Katera ti je lažja.

A: Kako si reku, sploh ne težko pa.

Q: Zelo lahko.

A: Zelo lahko je bolj preprosto.

Q: Kaj pa, če bi imela zelo zahtevno in pa zelo težko?

A: Zelo zahtevno mi je bolj tuje.

Q: V kakšnem smislu?

A: Manj kot pa zelo težko, bi pa vseeno poizkusila.

Q: Kako se ti pa zdi, če bi morala ocenit zahtevnost ankete?

Q: Vidiš kakšno razliko, če te vprašam kako zahtevna za odgovarjanje se ti je zdela anketa, al pa če te jest vprašam kako nezahtevna ali zahtevna se ti je zdela anketa za odgovarjanje?

A: Ja se mi vidi razlika.

A: V čem?

A: Prva se mi zdi ,da bolj pomisliš kva si reku, kot pa ta druga.

Q: Kaj pa, če te vprašam kako težka je bila zate anketa al pa če te vprašam kako lahka ali težka je bila zate anketa. Če bi imela na lestvici kako bi ocenila?

A: Prej kako težka.

Q: Naštel ti bom nekaj besed ti pa jih poizkušaj rangirat po zahtevnosti.

A: Če bom mogla.

Q: Sploh ne zahtevno, nezahtevno, sploh ne težko pa zelo lahko.

A: Kaj naj povem?

Q: Kateri ti je najlažji?

A: Tista ta zadnja.

Q: Zelo lahko?

A: Ja.

Q: Kaj pa od teh treh? Sploh ne zahtevno, nezahtevno, sploh ne težko.

A: Prvo. Sploh ne zahtevno.

Q: A vidiš kakšno razliko, če te vprašam kako zahtevna za odgovarjanje se ti je zdela anketa al pa, če te vprašam kako zahtevna za odgovarjanje so se ti zdela anketna vprašanja v povprečju?

A: Na splošno anketa.

Q: Se ti zdi isto?

A: Ja.

Anketiranec 3: Bojan, 42 let

Q: Recimo za začetek, kako izračunaš 36×24 ? Tudi če ne zračunaš prav, je vsen.

Q: Kako bi se tega lotil.

A: A morm to na pamet al.

A: 36×24 najprej bi mogu 30×24 pol bi pa pomnožu še 6×24 in bi seštel.

A: Če bi imel kakšno pomagalo, da bi si lahko kaj zapisal, bi blo to enostavn.

Q: Saj to je samo tko, da ti razumeš, kako ta proces poteka.

A: Ja.

Q: Sedaj imam pa jaz vprašanja. Te bom vprašu tko. Na kaj ti pomisliš če te jest rečem, omenim besedo zahtevno. Na kaj te asocira ta beseda?

A: Če me vprašaš, zahtevno pomislim na nekaj tazga kar povprečnemu, povprečnim ljudem ni čist jasen. To se prav zahtevno, da morš neki več razmišljat morš neki več zadeve poznat in na ta način rečš recimo zahtevno, tud odgovor ni čist enostaven, v tem primeru.

Q: Ok.

Q: Zdaj ti dam pa jest, recimo kaj pa v besedi težko, kako bi pa to pojasnil?

A: Ne vem odvisen od konteksta.

Q: Na kaj pomisliš ob besedi težko.

A: Da je neki na kar se morm pripravit, kar je težko odgovort, morm fest razmišljat, morm velik stvari poznat, ni to isto kot težko(fizično). Z naglasom. Ni to 50kg ampak je težko po vsebini.

Q: Saj to tko, predstavlji si to v anketnem vprašanju.

Q: Zdaj pa, če bi ti jest reku, da probi ocent kaj se ti zdi bolj, recimo če bi imel ti neke ekstreme in bi imel lestvico od 1 do 5. Enkrat bi imel na lestvici na enki enkrat zahtevno enkrat pa težko. Katera se ti zdi bolj ekstremen?

A: Zahtevno.

A: Zahtevno bi po lestvici dal višji kot pa težko.

A: Ne vem od 1 do 5 bi rekel recimo, na pamet govorim, težko bi dal na 3 zahtevno pa na 4. Na 5 nebi dal nobene.

Q: Ok

Q: Sedaj mam pa na drug stran, kaj bi pa reku za lahko, če je neki lahko, kako lahko se ti je zdelo vprašanje.

A: To je pa ravno nasprotje kar sva govorila prej, samo lahko je tko, neki kar je vsem jasno, bi reku na izust na prvo žogo. Lahko, ne rabš nč premišljevanja.

Q: Morda najdeš kakšno drugo besedo, da bi še opisal lahko?

A: Nasprotje od lahko?

Q: Ne nasprotje ampak z drugo besedo.

A: Enostavno.

Q: Kaj pa če bi ti jest reku sploh ne težko. Bi to enačil.

A: Ne.

A: Zdaj ne vem, če si lahko pomagam z lestvico od 1 do 5 bi dal še nižje, kot pa lahko. Še malo bolj enostavno kot pa lahko. Še ena stopnja lažje kot pa lahko.

Q: Poskusva ocent še tole. Če bi mel recimo 3 možnosti, pa bi jih moral na neki lestvici ocent, od najbolj zahtevne do najmanj zahtevne oziroma obraten?

Q: Pa mava recimo sploh ne zahtevno, lahko si kar zapišeš, nezahtevno in lahko.

Q: Če bi mogu te rangirat, kako bi jih razvrstil.

Q: Od najbolj preproste do najbolj zahtevne.

A: Nezahtevno pa lahko hm. Jest bi reku sploh ne zahtevno je 1, nezahtevno 2 lahko 3.

Q: Kaj pa na drugi strani.

Q: Če bi ti reku zelo zahtevno, pa zelo težko.

A: Samo te dva.

A: Bi dal zelo težko na prvo mesto, zelo zahtevno pa na drugo mesto. To pomen , ta zelo težko se mi zdi bolj enostaven kot pa zelo zahtevno. Tko v tem vrstnem redu.

Q: Pol mam pa še neki družga, predstavljaj si povprečno anketo, ki si jo kdajkoli reševal.

Q: Če te jaz vprašam kako zahtevna za odgovarjanje se ti je zdela anketa, enkrat te tko vprašam, drugič pa kako zahtevna so se ti zdela vprašanja v povprečju. Ti je to morda isto?

A: Ne ni isto. Recimo pri kako zahtevna je bila anketa se mi zdi, da je, recimo če greva po vrst od ena do dva, če je kako zahtevna . Na prvo mesto bi dal, kako zelo zahtevna so bila vprašanja v povprečju, to pomen, tko bi to razložu, ker v povprečju to pomen da mam jest lahko recmo 10 vprašanj mam zelo zahtevnih enga mam pa čist nezahtevnega. To pomen, da bom jest reku, da je ta anketa bla v povprečju zelo zahtevna. Če mam pa kako zahtevna je bila anketa , tam bom pa reku recmo v tem primeru.

Q: Predpostavlji da bi šlo za isto anketo, kjer je 9 težkih in eno preprosto vprašanje, kako bi pol ocenu?

A: Ja bi reku zelo zahtevna a ne. Zdaj ne vem če sem jasno odgovoru, ampak v tistem trenutku, ko bi reku v povprečju a ne, bi pomislil na to, kolk vprašanj je blo res zelo zahtevnih, če bi me vrašu kako zahtevna je bla anketa bi reku komplicirana, težka pa tko naprej, če bi pa reku v povprečju, bi pa pomislu. Bolj bi se lotu teh vprašanj a ne.

Q: Se pravi bolj podrobno?

A: Ja bolj podrobno bi se skušal spomnt nazaj, pa jih predelat.

Q: Sedaj mava pa še en sklop.

Q: Anketa na konc sprašuje po zahtevnosti, pa te enkrat vpraša kako zahtevna za odgovarjanje se vam zdi anketa, drugič te pa vpraša kako nezahtevna ali zahtevna za

odgovarjanje se ti je zdela anketa. Meniš, da bi isto odgovoru? Ti ta dva pojma pomenita isto?

A: Vprašal bi me kako zahtevno, al pa bi me vprašal kako zahtevno ali nezahtevno.

Q: Ja.

Q: Predstavljaš si lestvico od 1 do 5.

A: Ne vem če bi kaj dost različn. Mislim da bi bolj kritično odgovoru pri vprašanju k je mel samo kako zahtevna. Verjetn bi ocenil kot bolj zahteven. Če bi me pa vprašu kako zahtevna oziroma nezahtevna je bla anketa , bi pa verjeten pomislu nazaj, če bi reku na lestvici od 1 do 5. Če me vprašaš samo kako zahtevna, bi recimo v povprečju reku 3. Če bi me vprašu kako zahtevna oziroma nezahtevna bi pa reku 2. Zato ker bi ta drug vprašanje, se prav zahtevno pa nezahtevno, bi zadevo avtomatično v glavi prestavu na eno stopnjo nižji, mislm prestavu. Bi pričakoval bolj kritičen odgovor al pa bi ga dal, če me vprašaš kako zahtevna, je bla anketa.

Q: Ok.

Q: Kaj pa če te vprašam, kako težka je bila anketa in drugič te vprašam kako lahka ali težka ti je bila anketa. Bi lahko primerjal med sabo?

A: Podoben bi odgovoru. Se mi zdi, da v kolikor imaš ti to alternativo, mi ti ponudiš tud ta odgovor, sej ni bla samo težka sej je blat ut lahka. Sej niso bla samo težka vprašanja sej so blat tut lahka. Če mi pa ti daš samo eno altermativo, kako težka so bla vprašanja, kako zahtevna , bom pa avtomatično odgovoru, al pa če mam lestvico od 1 do 5 na 5 bi jih dal al pa na 4. Če mam pa kako lahka in težka, bi pa pomislu, zraven, ko bi pač naredil obnovo, bi reku no sej so bla zlo težka, sam kakšna so bla pa tut zelo lahka in bi avtomatično dal nižjo oceno.

Q: Ok .

Anketiranec 4: Tadeja, 24 let

Q: Koliko oken imaš v stanovanju?

A:Dve sobi skupi, a balkonska vrata tud štejejo, dva pa enga v kuhnji jih je 6, v kuhinji je dvojno okno.

Q: Torej jih imaš koliko?

A: Ne vem 6 al sedem odvisno.

Q: No vidš sej zato gre. Da se navadiš glasnega razmišljanja.

Q: Če bi mi samo takoj odgovorila bi rekla 6, ker si pa na glas razmišljala si šla v detajle in jih naštela sedem.

Q: No zdaj pa še en poizkus tko za probo.

Q: Kako bi ti zmnožila 36×24 ?

A: 36×24 , ahm.

Q: Gre se samo za postopek, ni tolk važen pravilen rezultat.

A: O moj bog.

A: Vzela bi kalkulator.

A: A morm res zračunat?

Q: Ne sej gre se bolj za postopek, kako bi izračunala.

A: Morm si zapisat.

A: 2×6 je 12.

Q: U redu je, ni potrebno računat naprej, gre se za postopek.

Q: No zdaj pa na moj sklop.

Q: Naštel ti bom par besed, ti mi pa povej kaj ti kaj pomenjo.

A: Kaj mi pomenijo, ok.

Q: Kaj si predstavljaš, ko pomisliš na besedo nezahtevno?

A: Nezahtevno.

A: Ja, da je lahko za narediti.

Q: Na kaj pomisliš?

A: Da je na easy.

A: Da ti ni potrebno vlagati velik truda.

Q: Ok. Kaj ti pa pomen, če ti rečem sploh ne zahtevno?

A: Po moje bi isto interpretirala.

Q: Katerega bi pa dala ne vem za lažjega, enostavnejšega?

A: Dala bi sploh ne zahtevno, se prav je lažje kot nezahtevno.

Q: Kaj pa če bi imela še sploh ne težko?

A: Ha, zanimiv.

A: Nezahtevno, pa sploh ne težko.

A: Približno mi je isto sam, da mi je sploh ne težko, pomen, da moraš neki truda vložiti.

Q: Zapiši si in poskušaj rangirat.

Q: Sploh ne zahtevno, nezahtevno, pa sploh ne težko.

Q: Poizkušaj rangirat. Kater ti je najbolj preprost?

A: Sploh ne zahtevno bi dala 1, 2 bi dala nezahtevno, 3 pa bi dala sploh ne težko.

Q: Kaj pa če ti dam zraven jest še zelo lahko? Kam bi pa pol tega uvrstila?

A: Zelo lahko?

Q: Ja.

Q: Na isti lestvici, kakorkoli se ti zdi.

A: Zelo lahko?

Q: Ja.

A: Po moje bi ga dala na vrh, kot najlažjega.

Q: Zdaj mava pa drugo stran lestvice.

Q: Zelo zahtevno, kaj ti pomen.

A: Pač velik truda, neki da dosežeš.

Q: Na kj pomisliš?

A: Sploh ne . Recimo pomislim na fax.

Q: Kaj pa če ti rečem zelo težko?

Q: Na kaj drugga pomisliš al isto na fax?

A: Isto na fax zaenkrat, ker sem ravno v tem.

Q: Bi jih znala rangirat, se prav zelo zahtevno pa zelo težko?

A: Tuki bi pa dala na primer zelo zahtevno mi u bistvu več pomen kot pa zelo težko. Ma večjo težo.

A: Ker zahtevno je men tko, da morš eno razumevanje zravnet. A veš v tem primeru, ko neki delaš, da razumeš.

Q: Zdaj mam pa še eno zadevo. Predstavljaš si, da rešuješ anketo in na koncu le te ocenjuješ težavnost. Težavnost imaš vsakič na lestvici od 1 do 5, s tem da je vsakič druga oblika formularja, oblika vprašanja. Predstavljaš si lahko zadnjo anketo, ali pa neko povprečno anketo, kakorkoli. Če bi te jest vprašal, da oceniš težavnost in bi rekel: Kako zahtevno za odgovarjanje se ti je zdela anketa na lestvici od 1 do 5 kjer je 1 sploh ne zahtevna 5 pa zelo zahtevna. Kako bi ti ocenila?

A: Jest bi ocenila z 2.

Q: Kaj pa, če te isto vprašam, na tak način: kako nezahtevna ali zahtevna se ti je zdela anketa za odgovarjanje na lestvici od 1 do 5, kjer je 1 nezahtevna 5 pa zelo zahtevna?

A: Ja tuki bi dala 3.

Q: Kaj pa če te vprašam, podobno, kako lahka ali težka za odgovarjanje se ti je zdela anketa, pri čemer je 1 zelo lahka, 5 pa zelo težka.

A: Odgovorili bi z 1.

A: Tuki razmišljam na tehniko. Kako je blo za obkrožvat na primer kako lahka je bla, pri kako zahtevna pa bolj mislim na kaj si mogu mislit, da si izpolnil anketo.

Q: Še ena zadeva. Na konc te isto lahko vprašam, da oceniš težavnost ankete. Enkrat te vprašam kako težka se ti je zdela anketa, enkrat te pa vprašam kako težka so se ti zdela vprašanja v povprečju? Jih ti kakorkoli razlikuješ?

A: Ja.

Q: Če te vprašam, kako težka ti je bila anketa, na kaj pomisliš?

A: Kako težka je bila anketa, tko kot sem ti prej rekla, tehnično, pač al je razumljiva, da veš kako moraš obkrožvat, da je bolj na hiter, da ne rabš razmišljat kam morš ti obkrožt, pač da je razumljiva (ne vsebinsko).

Q: Kaj pa, ko rečem, kako težka so ti vprašanja v povprečju?

A: Pol bi pa razmislila o samem vprašalniku, kakšna je struktura, a so bla dobr zastavljena, al sem razumela kar hoče on povedat, na tak način.

Q: Sedaj te pa samo še nekaj vprašam.

Kaj ti pomen, če ti rečem recimo sploh ne, kaj ti pomen ta besedna zveza?

A: Sploh ne.

Q: Ja.

A: Tko je men tko zlo čudna besedna zveza.

Q: Bi znala poiskati sopomenko?

A: A z drugimi besedami.

A: Sploh ne.

A: A morm še razmišljat.

Q: Jest ti dam vprašanje, ti pa poizkušaj povedat s svojimi besedami.

Q: Recimo tole. Na zadnje bi nas zanimalo kako težka za odgovarjanje se vam je zdela anketa na lestvici od 1 sploh ne težka do 5 kar pomen zelo težka.

A: Aha.

A: Vseeno na katero anketo pomislim.

Q: Ja.

A: Naredila bi analizo vprašanj, al so bla razumljiva, al je blo pač tko kot sem mislila, a sem vse razumela. Zdaj pa sploh ne težka , takrat ko bi vse razumela, recimo spol, to je sploh ne težko.

Q: Kaj pa katero vprašanje je zate zelo težko?

A: To so pa vprašanja na lestvici od 1 do 5, do 7., kjer morš dat eno oceno, sam se vsak dan na drug primer spomš, maš drugo konotacijo. To mi je zelo težko.

Anketiranec 5: Luka, 26 let

Q: No najprej, da bova razumela kako postopek poteka, moraš povedat kolk je oken v hiši, oziroma tvojem stanovanju?

A: Ne vem, ena, dva.

Q: Na glas razmišljaj, kako prideš do te številke?

A: Ja vsaka soba ima minimalno enga, dnevna ma pa tri a ne, to je pa to.

Q: In koliko je to pol?

A: Ja en, dva, tri, štiri, pet, šest, sedem, osem.

Q: Na pamet jih veš. Razloži, kako seštevaš, po sobah, kako?

Q: Gre za to da moraš na glas razmišljat.

Q: Ti si samo štel, povej kako si štel.

A: Sej sem reku, vsako sabo posebej.

Q: Ima soba kakšno ime?

A: Moja soba, Špelina soba , od matke pa od fotra soba , kuhnja, dnevna ma tri , pa stopnice pa kabinet.

Q: To je to gre se za postopek.

Q: Sedaj pa imam nekaj vprašanj, ki so malo bolj konkretna.

Q: Povej mi, na kaj pomisliš, imaš kakšno konotacijo, če ti rečem, da je nekaj sploh ne zahtevno?

A: Da sploh ni težko.

Q: Pomisliš na kaj točnega?

A: Ne, morš kaj konkretnega povedat , jest ne vem zdaj.

A: Sploh ne zahtevno, čist neki »džabe« na easy.

Q: Kaj pa če rečem nezahtevno?

A: Ja , če boš v primerjavi z sploh ne zahtevno je že majčken teži, drugač je pa še vsen čist tko na easy, na hitro.

Q: Ok. Kaj pa sploh ne težko?

A: Tut tle ni bistvene razlike, odvisen če ti vse te besede skup daješ, al pa posamezno uporabljaš, sprašuješ.

Q: Zdaj si jih pa zapiš in si predstavlji, da si v eni anketi, recimo v povprečni anketi, ki si jo kdaj reševal, al pa v zadnji. Najprej poizkušaj rangirat sploh ne zahtevno, nezahtevno pa sploh ne težko in pa še zelo lahko.

Q: Poizkušaj jih rangirat.

A: Od najtežjega do najlažjega, al kako.

Q: Ja od najbolj preprostega do najtežjega al pa obraten.

A: Ja to sam kukr besede pomenjo , nč ni treba pač lestvico pa to.

Q: Razvrsti jih po mestih, na prvega, drugega in tko naprej.

Q: Al pa če so ti isti, lahko tudi.

A: Nezahtevno, zelo zahtevno,

A: Misliš izraz.

A: Najmanj je nezahtevno pol pa zelo lahko.

Q: Naslednji.

A: Sploh ne zahtevno.

Q: Pa zadnji?

A: Sploh ne težko.

Q: Ok.

Q: Zdaj mava pa podoben sam, da mava drugo stran lestvice.

Q: Lahko si zapišeš, zelo zahtevno, zelo težko in to je to.

Q: Kateri ti je bolj ekstremen?

A: Hm.

Q: Kaj ti pomeni zelo zahtevno, kaj pa zelo težko?

Q: Na kaj pomisliš ko slišiš zelo zahtevno?

A: Ja mogoče bolj na psihičen napor, kot pa pr zelo težko.

Q: Pa zelo težko nebi mogu pripisat kakšnemu mentalnemu procesu?

A: Ja, lahko, sam če že moram izbirat bi prej izbral zelo zahtevno.

Q: Predstavlja si, da je to v anketi.

A: Ne vem.

A: To je isto men, zelo zahtevno pa zelo težko, pač mogoče, da je zelo zahtevno, hm.

Q: Poizkušaj sedaj besede ponovit, opisat z drugimi.

Q: Najprej mava sploh ne zahtevno, če lahko najdeš sopomenko.

A: Ja sej ne to so tele, ki si mi jih ti dal.

Q: Pa poizkušaj z uporabo ene izmed teh.

A: Ja na primer sploh ne težko , sploh ne zahtevno, džabe.

A: Sploh ne težko bom dal zraven.

Q: Kaj pa, kaj bi reku za zelo lahko?

A: Peresno lahko.

A: Ne, to je bolj tak hec.

A: Ni potrebnega dosti truda.

Q: Ok.

Q: Kaj pa če bi te jest vprašu , predstavlja si neko anketo, recimo zadnjo, ki si jo reševal in te je ta vprašala po težavnosti ankete, poizkusi mi oceniti na lestvici , če te vprašam kako zahtevna za odgovarjanje so se vam vprašanja al pa anketa na lestvici od 1, ki je sploh ne zahtevna pa do 5, ki je zelo zahtevna. Kolk bi ocenu?

A: Ja sredino bi dal, 3.

Q: Kaj pa če bi imel lestvico od nezahtevno do zelo zahtevno.

A: A vmes ni nič al kaj?

Q: Lestvica je od 1 do 5.

A: Nezahtevno je 1 zelo zahtevno pa 5, al kaj.

Q: Ja.

A: Ja no sej, 3.

Q: Kaj pa, če bi imel 1 sploh ne težko, pa 5 zelo težko , to lestvico?

A: Ja tud 3.

Q: Kaj pa, če maš 1 zelo lahko, pa 5 zelo težko?

A: Isto.

Q: Ok.

Q: Recimo, da te jest enkrat vprašam, predstavlji si zadnjo anketo, kako zahtevna za odgovarjanje so se vam zdela vprašanja v povprečju, na kaj bi pomislu.

A: Kolk časa sem porabu pri enem vprašanju.

Q: Pri enem vprašanju?

A: Ja, pri vsakem posebej.

Q: Kaj pa če te vprašam, kako zahtevna se ti je zdela anketa na lestvici , kaj bi takrat razmišljal.

A: Kaj si me prej vprašu?

Q: Prej sem te vprašu, kako zahtevna so se ti zdela vprašanja v povprečju.

A: Zdaj pa na sploh anketa al ne.

Q: Povej o čem razmišljaš, ko pomisliš na vprašanje o zahtevnosti ankete in na vprašanje o zahtevnosti vprašanj v povprečju.

A: Ne ni velike razlike. Itak je cela anketa sestavljena iz anketnih vprašanj.

Q: Ja pa če bi imel na lestvici od 1 do 5, bi vsakič isto ocenil?

Q: Predstavlji si recimo, da imaš 9 težkih vprašanj pa eno lahko.

Q: Se prav če bi ti reku, da mi oceni anketo na lestvici od 1 do 5, pri čemer je 1 sploh ne zahtevno, 5 pa zelo zahtevno. Kolk bi ocenu?

A: Sej pol anketa cel bi bla bl bliži težki, kukr pa lahki, če bi blo 9 težkih vprašanj.

Q: Ok.

Q: Še en sklop. Če te jest vprašam recimo, da oceniš težavnost, pa rečem kako zahtevna za odgovarjanje se ti je zdela anketa na lestvici od 1 , ki je sploh ne zahtevna pa do 5, ki je zelo zahtevna. Kako bi ocenu?

A: Jest bi dal kar trojko.

Q: Kaj pa, če bi te vprašal kako nezahtevna ali zahtevna za odgovarjanje se ti je zdela anketa na lestvici od ena do 5, bi kaj drugače ocenil. Vidiš kakšno razliko med tema dvema vprašanjema?

A: Ja malenkostno.

Q: Bi kaj spremenil pri odgovoru.

A: Se prav enkrat imaš kako zahtevna je anketa, drugič pa kako nezahtevna ali zahtevna se ti je zdela anketa.

A: Ne.

Q: Ok.

Q: Kaj pa ti pomen besedica sploh ne?

A: Niti ne.

Q: Še kaj drugega?

A: Nikakor ne, drži al pač ne drži, pač kar še zraven paše.

Q: Ok.

A: Nikakor ne je pa tud že neki čist druzga kot pa sploh ne.

Q: Zdaj bova pa še enkrat neki rangirala. Predstavlji si, da imaš lestvico od 1 do 5

A: Si predstavljam.

Q: Lahko si kar narišeš.

Q: Jest ti bom naštel nekaj pojmov in ti jih razvrsti.

Q: Zelo lahko, zapiši si, sploh ne težko, nezahtevno, sploh ne zahtevno in poizkušaj ocent.

A: Štiri so?

Q: Ja.

A: Pa pet lestvica.

Q: Ja.

Q: Razvrsti jih.

A: Zelo lahko je zame najlaži.

A: Zdej midva tle izraze gledava?

Q: Ja.

Q: Čist kokr teb pomen.

A: Zelo lahko, nezahtevno, sploh ne težko, čeprav sem na začetku reku , da je glih sploh ne zahtevno bolj.

Q: Pa zadnji.

A: Sploh ne zahtevno.

Q: Torej najbolj preprost se ti zdi zelo lahko, nasledn je

A: Nezahtevno.

Q: Tretji je.

A: Sploh ne težko in pa sploh ne zahtevno.

Q: In ti se ti zdijo v vrstnem redu od 1 do 4. Se ti ne zdi, da bi lahko kakšen prostor pustu.

A: Lahko bi še kakšnega najdu.

Q: Zdaj maš pa isto lestvico od 1 do 5, kar nared lestvico, pa če se ti zdi, lahko vmes pustiš prostor. Maš pa sedaj zelo zahtevno pa zelo težko. To je to. Pa jih razvrsti.

Q: Lahko jih daš na katero koli točko.

A: Ne vem. Dal bi jih na 3 pa na 4.

A: Zelo težko pa zelo zahtevno.

A: Se prav na 3 bi dal.

A: Zelo težko, zelo zahtevno pa na 4.

Q: Kaj ti pa pomen zahtevno, na kaj pomisliš? S čim povezuješ.

A: Majčken je treba pomisliti a ne, kr tko na hitrco ne morš, je treba mač razmislit

Q: Mogoče pomisliš na kakšno področje?

A: Ja to vsak posameznik pomisle najprej na svoje, na tist s čimer se ukvarja, na službo na šolo na kar koli.

Q: Kaj je zate recimo zelo zahtevno.

A: Ja recimo fax.

Q: Kaj pa zelo težko.

A: Tut. Ma pa zame nek fizičen pomen, tko po teži.

Q: Ok.

Q: Hvala.

Priloga B:

Razlike med sklopoma vprašanj »anketa« in »vprašanja v povp«

Anketa in Vprašanja v povp.		Odgovori					Skupaj
		1	2	3	4	5	
»Anketa«	Strukturni odstotki %	42,40%	21,80%	22,40%	11,10%	2,30%	100,00%
	Popravljen rezidual	-0,2	-0,5	-0,9	2,4	0,1	
»Vprašanja«	Strukturni odstotki %	42,80%	22,60%	23,90%	8,40%	2,30%	100,00%
	Popravljen rezidual	0,2	0,5	0,9	-2,4	-0,1	

Priloga C:

Razlika po spolu med vprašanjem Obl3 in Obl4

Spol			Odgovori					Skupaj
			1	2	3	4	5	
moški	Oblika3	Strukturni odstotki %	46,60%	24,60%	18,60%	7,60%	2,50%	100,00%
		Popravljen rezidual	2,5	-2,3	-1,1	0,8	0,8	
	Oblika4	Strukturni odstotki %	30,00%	39,00%	25,00%	5,00%	1,00%	100,00%
		Popravljen rezidual	-2,5	2,3	1,1	-0,8	-0,8	
ženska	Oblika3	Strukturni odstotki %	50,40%	20,20%	22,70%	5,40%	1,20%	100,00%
		Popravljen rezidual	2,1	-0,4	-0,4	-2,9	0,8	
	Oblika4	Strukturni odstotki %	40,30%	21,80%	24,30%	13,10%	0,50%	100,00%
		Popravljen rezidual	-2,1	0,4	0,4	2,9	-0,8	